

Jaume DE PUIG I OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

CATALUNYA CAROLÍNGIA: CENT ANYS

«Aquestes publicacions exigeixen
sempre períodes molt llargs de preparació».¹

L'any 2020 en fa cent que l'Institut d'Estudis Catalans decidia emprendre el projecte *Catalunya Carolíngia*. El centenari és una oportunitat per a reflexionar sobre aquest fet, i la reflexió es bifurca en dos aspectes: El primer és la dada bruta dels cent anys; el segon és el fet mateix de la publicació dels documents catalans de l'època carolíngia.

I

Prehistòria pròxima

Cent anys poden semblar molts anys. Si haguéssim de filar prim, encara n'hi hauríem d'afegir un grapat més, perquè la prehistòria de la *Catalunya Carolíngia* es pot rastrejar just en el mateix moment de la creació de l'IEC. Ja en el Dictamen-Acord de constitució de l'any 1907, hi ha una part programàtica indicativa: «Lo primer que cal fer, com més necessari, es crear un centre de crítica històrica y social on se treballi ab vera serietat científica. Els nostres arxius, renomnats en tota Europa per les moltes riqueses que hi ha y que desconexim, exigeixen investigacions autorisades; nostres autors clàssichs, quasi inèdits completament, demanen comentaris, crítiques y comparacions com permeten els coneixements moderns. Tenim èpoques de nostra història completament desconegudes ...; hi ha autors dels quals ningú s'ocupa, com son tots els de la nostra cultura llatina eclesiàstica dels temps romànichs; y aquest desconeximent nostre es més llastimós per que'ns el retreuen els autors estrangers, enviantnos tot sovint els volums d'investigacions que'ns tocaven d'haver fet a nosaltres».²

El punt de partida de l'IEC era, doncs, molt clar: zero, «desconexim», «ens tocava d'haver fet a nosaltres», ... No es pot negar el realisme i la valen-

---

1. Ramon D'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya Carolíngia. Volum II. Els diplomes carolingis a Catalunya. Primera Part*, Barcelona, Institut Patxot 1926-1950, xxxv.

2. DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA. INSTITUT DE ESTUDIS CATALANS, *Dictamen-Acord de Constitució*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» [I], MCMVII, 8.

tia del diagnòstic. I parlem justament de valentia, perquè la panoràmica descrita sense pal·liatius en aquell dictamen podia haver generat sentiments d'amargor i pessimisme. Els qui van redactar aquell text, però, eren gent determinada, gent que tenien unes ganes immenses de posar-se a treballar i de fer treballar, aconseguint que a Catalunya es treballés bé i en català d'una vegada, i ni l'amargor ni el pessimisme no els haurien fet cap servei metodològic. El primer Institut, encara no dividit en seccions, es donava un programa esfereïdorament vast, centrat en la idea de *corpora*: *corpus* històric, *corpus* literari, *corpus* dels trobadors, *corpus* cartogràfic, *corpus* de monuments, *corpus* de material gràfic, etc., i rebutjava el sistema del treball «isolat» i del treball precipitat: «... Y si això succeeix en la literatura, no són menors les llacunes considerables que hi ha que lamentar en la ciència jurídica, en l'arqueologia, y en la historia catalana, tan escassa en coleccions diplomàtiques y necessitada d'un despull sistemàtic dels Arxius de la nostra terra, que proporcionin els materials imprescindibles pera les construccions definitives. Mes pera omplir aquestes deficiències, incompatibles amb el grau de normalitat en la cultura a que tots aspirem, havem de fugir de caure en la temptació d'impulsar els treballs repentistes ...».³ Evidentment, calia «serietat científica», «investigacions autorisades». Les primeres produccions de l'IEC en forma de llibre responen exactament a aquest programa de treball vast, seriós i sistemàtic.⁴

Fou en aquest marc de preocupacions que des del primer moment l'IEC incorporà altres erudits al seu programa de constituir *corpora* i col·leccions documentals que havien d'ésser els instruments de treball indispensables per als historiadors catalans: «Era precís primer seleccionar del material immens documental que sortosament conserva encara Catalunya, potser, a proporció, més que cap altre nació d'Europa, el de més urgent publicació ... Aquells clarament s'ens oferien en quatre principals agrupacions: els preceptes i, en

3. MEMÒRIA PRESENTADA ALS EXCELENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ Y ALCALDE DE BARCELONA, per l'Institut d'Estudis Catalans, donant compte dels treballs fets desde la seva fundació fins al 31 de Desembre de 1908, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» [II], MCMVIII, 10. La centralitat de la idea dels *corpora* era ben viva i es confirma retrospectivament en *L'Institut d'Estudis Catalans. Els seus primers XXV anys*, Barcelona, Palau de la Generalitat 1935, 12-13.

4. Són: *Les pintures murals catalanes*, de Josep Pijoan (1907), *Les monedes catalanes*, de Joaquim Botet i Sisó (1908-1911), *Documents pera l'història de la cultura catalana mig-èval*, d'Antoni Rubió i Lluch (1908-1921), *L'arquitectura romànica a Catalunya*, de Josep Puig y Cadafalch (1909-1918). S'hi afegirien els *Estudis de Bibliografia Lul·liana I*, d'Adam Gottron (1915) i *II*, d'Elies Rogent i Estanislau Duran (1927), *Les obres d'Auzias March*, d'Amadeu Pagès (1912-1914) i més endavant el fonamental *Repertori de l'antiga literatura catalana. La Poesia, I*, de Jaume Massó i Torrents (1932). No es poden excloure de la llista ni els set volums de l'*Anuari* (1907-1931), ni els tres volums de la monumental *Sigil·lografia Catalana* (1915-1932) de Ferran de Sagarra i de Siscar, encara que no fou publicada per l'IEC, tot i que Ferran de Sagarra n'era membre des del 1920. Sense oblidar el goteig sistemàtic de treballs d'investigació apareguts al «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» i als «Estudis Universitaris Catalans».

general, tots els documents procedents de la cancelleria Carolíngia i donats per Catalunya, la Marca Hispànica ... al costat d'aquests documents tenim les butlles i tota la sèria d'instruments sortits de la Cort Pontifícia. ... al costat d'aquests dos grups, hi ha la documentació carolíngia, pròpiament nostra: les consagracions d'esglésies, els judicis, els testaments, les vendes, la infinitat de contractes que els nostres arxius eclesiàstics i civils han conservat i que son inèdits en sa majoria. ... De ço que havem exposat s'en dedueix clarament el pla que calia seguir en publicar la primera sèrie del nostre Corpus Documental: Preceptes Carolingis, Butllari, Corpus de documents originals, Cartorals. Calia encara fixar un límit cronològic an aquesta primera sèrie, límit que no respongués a un criteri purament arbitrari sinó que en el possible senyalés una realitat històrica; aquest límit el dona d'una manera prou lògica la fi de la dominació franca a Catalunya. ... Els treballs varen començar desseguida; el recull de preceptes carolingis està essencialment fet i estan preparats per a donar a la impremta fins els concedits per Girona; ... estan copiats tots els demés i avençats els treballs de crítica de les diverses còpies dels que no s'han conservat originals. El Corpus de Documents està així mateix avençat: tenim copiats tots els documents del nostre Arxiu [ara sèrie Arxiu de la BC], els de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i els del fons de la Universitat i de la Seu de Lleida. ... Cal citar encara la col·laboració de Mn. Pere Pujol, a qui s'ha confiat la còpia dels documents del riquíssim Arxiu de la Seu d'Urgell.⁵ ... Ens plau fer constar aquí la col·laboració entusiasta del docte canonge arxiver (de la Catedral de Lleida) D. Josep Gaya en qui havem trobat sempre tota mena de facilitats ...».⁶ Ja es veurà tot d'una que l'enumeració de sèries documentals catalanes que segons l'IEC s'havien d'explorar, seleccionar i publicar té més d'una cosa a veure amb els programes de l'erudició històrica europea, sobretot francesa, tal com es podien copsar a Catalunya al principi del segle XX. I ara és oportú de recordar, ni que sigui de passada, un tret molt *modern* d'aquella generació: l'acció dels homes del primer Institut no es va limitar a programar l'exploració del patrimoni escrit, sinó que llur interès es projectà sobre els documents arqueològics reals, és a dir, el programa de fotografiar tot el patrimoni monumental, i per això avui existeix a Barcelona, després de les vicissituds corresponents, el formidable Arxiu Mas.

Com es pot observar, la publicació dels preceptes carolingis no s'emmarca-va encara en una obra conjunta de tot el període, i fa l'efecte que hom pensava

5. Es conserva a l'arxiu de l'IEC la lletra de Pere Pujol a Francesc Martorell, datada el 1 de desembre del 1920 trametent-li «un plec certificat contenint les notes de l'Abadal, que em va trametre En Rovira, de les còpies que vaig fer-li de 108 pergamins» de l'Arxiu de la Seu d'Urgell i ennovant-lo que es posava a fer la transcripció de tots els altres documents: IEC, SHA Correspondència 1920-1020, topogràfic EMNum- MarF-2-55.

6. Cf. MEMÒRIA PRESENTADA PER LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCELENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA Y ALCALDE DE BARCELONA, donant compte dels treballs fets durant l'any 1920, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» [VI], MCMXV-XX, XLIII-XLIV.

en una publicació per lliuraments successius, a mesura que els diversos arxius fossin explorats i buidats. La publicació de treballs científics per lliuraments era una pràctica ben arrelada a Catalunya del segle XIX ençà, i encara perduraria durant els primers decennis del segle XX, assenyaladament en alguna publicació periòdica de l'IEC.

Aquell IEC, tanmateix, era fluid i dinàmic. A mesura que incorporava elements joves a la seva tasca, la planificació anava prenent proporcions més ben adequades amb els propòsits de la institució. A partir del 1911, Ramon d'Abadal i de Vinyals ja havia començat a treballar en l'aplec de documents sobre el domini carolingi a Catalunya. El curs 1911-1912 treballà a París, buidant els fons de la BNF, assenyaladament les col·leccions Baluze (1677-1688), Moreau (1762→) i Doat, formades per còpies d'escriptures antigues fetes en època moderna (segles XVII i XVIII). Aquella estada a París va tenir una influència profunda en els esdeveniments posteriors. A part del treball de registació i còpia, el jove Abadal va poder documentar-se molt detalladament sobre les peripècies de l'edició de documentació antiga i els problemes annexos a un tal programa. A l'*École des Chartes* escoltà les lliçons de Maurice Prou sobre diplomàtica i crítica i metodologia històrica; a l'*École Pratique des Hautes Études* assistí al curs de Marcel Thévenin sobre la problemàtica dels privilegis reials carolingis. Això li va obrir perspectives que anaven una mica més enllà de les idees que circulaven per l'IEC durant la segona dècada del segle XX. L'IEC fonamentalment tenia pressa, i després del primer impuls editor era clar que les reserves dels erudits s'havien aprimat. Calia, doncs, treballar. I el treball, ai las, no pot ser «repentista», perquè cada treball té el seu mètode, cada mètode requereix el domini d'una sèrie de tècniques, i aquest domini s'ha d'adquirir. De París Abadal en tornà decidit a publicar primer els diplomes dels reis carolingis abans d'emprendre la publicació dels altres documents, organitzant llur distribució per comtats. Així, es començava a dissenyar la forma que prendria el programa *Catalunya Carolíngia*.

Prehistòria remota

En la prehistòria de la *Catalunya Carolíngia* hi ha alguns fets remots, aparentment inconnexos amb les preocupacions del primer IEC i, en canvi, indissolublement lligats amb elles. El primer és un decret governamental francès del 26 d'abril de 1738, en el qual es manava remetre a París còpies de documents reials conservats en tots els arxius locals, per tal de refer, en part, el desastre causat per un incendi en els registres de la *Chambre des Comptes* de la monarquia. El segon és un altre decret del govern francès, aquest del 1762, que ampliava l'anterior, perquè pretenia obtenir còpies de tots els documents relatius a la història de França, amb la intenció de publicar-los. Amb aquest fi fou creat el *Cabinet des Chartes*, entre 1762 i 1764. Decret i *Cabinet* són a

l'origen de la *Collection Moreau* de la BNF,⁷ formidable recull de documentació medieval transcrita en època moderna. De part catalana hi van col·laborar el perpinyanenc Francesc de Fossà (1726-1789) i Jaume Caresmar i Alemany (1717-1791), el qual, mobilitzat per Fossà, li enviava transcripció de 166 documents trets de diversos arxius catalans. Els francesos treballaren de valent, perquè entre 1769 i 1783 O. de Bréquigny ja publicava els tres primers volums de la *Table chronologique des diplômes, chartes, titres et actes imprimés, concernant l'histoire de la France*, que començava l'any 142 i acabava el mateix 1783. Al cap de nou anys, el 1791, apareixia el primer dels volums (i serien cinc en total) on es publicaven els documents sencers, i aquests eren els de l'època merovíngia. Les torbacions i els canvis socials profunds de l'època revolucionària van retardar aquell projecte tan ambiciós, que no fou reprès fins al 1832, en temps del rei Lluís Felip. En fou encarregada l'Acadèmia d'Inscripcions, en nom de la qual J. M. Pardessus va refer i completar l'obra de Bréquigny sobre la documentació merovíngia; aquesta era escassa i per això mateix el projecte era amanós. En canvi, en abordar la documentació carolíngia i en avançar cap a la Baixa Edat Mitjana, la muntanya de títols, diplomes i cartes prenia unes proporcions exactament descominals, i convertien el projecte francès en una quimera. Prudentment, l'any 1847 l'Acadèmia prengué l'acord de limitar-lo a una tria de documents públics i privats fins al 1180. Després d'aquesta frenada, en vindrien d'altres.

Outre-Rhin i els mateixos anys, els tudescs feien una feïnada paral·lela a la dels francesos. L'any 1823 és fundada l'empresa «*Monumenta Germaniae Historica*», dirigida inicialment per G. H. Perz. Potser més pràctics que els francesos, els tudescs ja van dividir inicialment el projecte en sèries: *Scriptores*, *Leges*, *Diplomata*, *Antiquitates*, *Epistolae*, etc. Johan Friedrich Böhmer publicava el 1833 a Frankfurt am Mein els seus *Regesta chronologico-diplomatica Karolorum: Die Urkunden sämtlicher Karolinger in kurzen Auszügen, mit Nachweisung der Bücher in welchen solche abgedruckt sind*, obra paral·lela de la *Table* de Bréquigny, amb una diferència important: hi eren omesos els documents privats, i aquesta diferència no passà per alt a l'Acadèmia d'Inscripcions francesa. El 1867 Teodor von Sickel, seguint les pautes de Böhmer, publicava a Viena els *Acta Regum et Imperatorum Karolinorum digesta et enarrata*. Havia nascut la diplomàtica carolíngia. El part era la conseqüència lògica dels esforços anteriors d'exploració, d'indexació i d'algunes primeres publicacions sistemàtiques de documents. Però no tot serien flors i violes. Quan Karl Perz va publicar els *Diplomata regum Francorum e stirpe merovingica*, Hanover 1872 [M. G. H., *Diplomata Imperii*, 1], va suscitar més tard una aïrada crítica de Georges Tessier, que s'ha fet cèlebre en el mon de les desqualificacions científiques com

7. El director general Bertin i Jacob Nicolas Moreau foren els responsables inicials del projecte. A part del material reunit a París (uns 1.800 volums), es van crear centres i col·leccions provincials per a l'arregleja dels fons locals.

una de les més cruels.⁸ Els erudits francesos i tudescs aprenien sobre la marxa les dificultats que representa l'aplec d'una qualsevol documentació original: la recerca crítica dels originals, de les còpies en cartorals, en documents judicials, en exemplars de propietat privada i en edicions que se n'havien fet; aprenien les dificultats relatives al problema de la cronologia, al problema de les falsificacions documentals i, de manera particular, a la cura que calia posar en la publicació correcta dels textos. Tot aquest moviment, que de cop semblava impetuós i havia inundat les dues ribes del Rin, venia de lluny, venia, com veurem tot seguit, de Mabillon, dels mauristes i dels actes polítics francesos del 1738 i del 1762, assumits i enriquits per l'erudició europea del segle XIX, convertits ara en projectes savis de la república de les lletres, és a dir, amb un abast i una destinació universals.

Els francesos tenien una tradició erudita molt forta, potser més que l'alemanya. Però, a desgrat que durant l'època moderna França fou un país unit i centralitzat, i Alemanya, en canvi, fou un país dispers, divers, religiosament dividit i políticament atomitzat, la gran erudició francesa del XVII i del XVIII resultà dispersa, diversa i atomitzada. La curiositat originària dels erudits francesos de l'Ancien Régime entorn dels documents antics pecava de manca d'ambició, perquè, a desgrat del que pugui semblar, aquella no fou una curiositat històrica i cultural pura; la primera curiositat entorn de la documentació antiga era deguda bàsicament a l'interès jurídic i econòmic —social— d'aquells documents. Si es podia demostrar que els privilegis atorgats pels reis francesos eren dubtosos o directament falsos, els béns consignats en aquells escrits esdevenien automàticament béns usurpats, el dret de propietat dels detentors d'aquells béns era nul i així drets i rendes de clergues i nobles es tornaven suspectes i tendien indefectiblement a evaporar-se. A partir del moment que el jesuïta Daniel Papebroch va sotmetre a una crítica severa els privilegis de les abadies benedictines,⁹ els monjos de sant Benet van reaccionar, i ho van fer egrègiament, perquè dom Jean Mabillon, per a posar aigua al vi de l'obra de Papebroch, va anar a fons, establint els criteris fonamentals de la crítica diplomàtica,¹⁰ desenvolupats després pels mauristes dom Toustain, dom Tassin i llurs successors. D'aleshores ençà, la crítica dels falsos ha estat un dels objectius clàssics de la diplomàtica. Amb la supressió dels privilegis feudals a França (4 d'agost del 1789) i la nacionalització dels béns del clergat (2 de novembre del 1789), l'obra de Papebroch i la crítica dels falsos va perdre el seu mordent social originari. Ara bé, l'obra dels mauristes, i aquí rau la seva ambició, no s'havia limitat a defensar l'autenticitat dels privilegis eclesiàstics; llur interès es va projectar sobre tota la història de França, províncies incloses.

8. G. TESSIER, *Diplomatique royale française*, París 1962, p. 5, n. 1.

9. D. PAPEBROCH, *Prophylaeum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis*, dins «Acta Sanctorum aprilis», t. II, Anvers 1675, p. I-XXXI.

10. J. MABILLON, *De re diplomatica libri VI*, París 1681, [14] + 634 + [28] p.; *Librorum de re diplomatica supplementum*, París 1704, VIII + 116 p.

Són els mauristes els qui van inaugurar la documentació prosopogràfica de bisbes, abats i responsables dels capítols de les catedrals de França, després continuada en el gran projecte que fou la *Gallia Christiana*,¹¹ més tard imitada pràcticament arreu. Són ells també els qui d'una manera indirecta van contribuir a la creació del *Cabinet des Chartes* el 1762. Aleshores el primer problema dels erudits francesos del XIX fou d'entendre bé i poder disfrutar útilment de l'erudició anterior, sòlida i no sistemàtica, bona i dispersa, sempre inacabada, ara ja orfe de cap picant social i polèmic. Calia revisar, garbellar i sobretot completar. La *Table* de Bréquigny constituïa un instrument de treball indispensable, però arreu florien descobertes de documents nous, editats o inèdits, impulsats per la creació dels arxius i les biblioteques departamentals, on anaren a parar els fons literaris i arxivístics aplegats i organitzats durant l'etapa de la *Convention Nationale* pel cèlebre *abbé* Grégoire. Per això a França, a més d'una activitat exploradora incessant, hi ha represes conspícues d'obres anteriors. Entre 1869 i 1880, Léopold Delisle reeditava el *Recueil des historiens des Gaules et de la France* (París 1738) de dom Martin Bouquet (1685-1754), ampliant-la fins a vint-i-quatre volums. Entre 1872 i 1904, Privat editava a Tolosa del Llenguadoc els apèndixs a l'*Histoire générale du Languedoc* de dom Devic i Vaissette (París 1730-1733), sota la direcció d'Édouard Dulaurier, amb notes d'Émile Mabille i Édouard Barry, continuades més tard per Auguste Molinier i d'altres: aquests apèndixs han donat una vida editorial llarguíssima a aquella *Histoire*, al mateix temps que demostraven per via de fets que la recerca documental és una feina que mai no s'acaba. Igualment la *Gallia christiana* fou represa de 1895 al 1920 per J. H. Albanès i Ulysse Chevalier.

El alemanys, amb una tradició immediata contrària, molt menys concentrada, foren més pràctics. Van anar de dret, ja s'ha dit, als nuclis diversos de llur origen. Ja des del 1879 apareixia la sèrie *Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, publicada sota la direcció de Sickel. Com que els *Regesta* de Boehmer havien estat tocats fatalment d'obsolescència, Engelbert Mühlbacher els republicava el 1889 en una edició corregida i augmentada que fins i tot rebia un nom nou, de regust bismarcquià ostensible: *Regesta Imperii: die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern* (751-918). Després d'aquest «tour de force», el 1892 Mühlbacher rebia dels «Monumenta Germaniae Historica» l'encàrrec de formar una comissió per a la publicació dels diplomes carolingis. I aleshores es produeix un fet decisiu.

Els francesos, és a dir, l'Acadèmia d'Inscripcions de França, i concretament els successors de Pardessus (Benjamin Guérard, Natalis de Wailly, Léopold Delisle i de Rozière), ja ho hem indicat, treballaven en la tria de documents públics i privats fins al final del segle XII; Arthur Giry i els seus deixebles, des de l'*École Pratique des Hautes Études*, es van dedicar a refer els regestos

11. *Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa*, 16 vols., Paris 1715-1865, 1895-1920.

reials seguint l'exemple dels tudescs. En aquest punt, les dues iniciatives es trobaven. Què calia fer?

La iniciativa la van prendre els tudescs. Encarregat, com hem dit, pels «*Monumenta Germaniae Historica*» de la publicació dels *Diplomata Karolinorum*, Mühlbacher va posar-se en contacte amb Giry, que treballava sobre el mateix material. Qui tenia les idees clares era el tudescc. Ja en reeditar els *Regesta* de Boehmer, Mühlbacher n'havia exclòs els reis i emperadors pròpiament francesos —segons l'òptica d'avui— a partir de Carles el Calb. Giry acceptà el tracte que li ofería Mühlbacher: Els alemanys es reservaven els diplomes imperials i els de la casa germànica i els francesos es dedicaven als diplomes dels reis francesos a partir de Carles el Calb. L'acord es prenia vint anys després de Sedan, molt poc abans que esclatés l'*affaire* Dreyfus, en unes circumstàncies històriques que Michelet considerava «confuses i adverses» per a la gran nació francesa, a propòsit de la qual un dia ell mateix va dir emfàticament en escriure la primera línia de la seva història: «Un jour j'aperçus la France...». Al marge de retòriques nacionalistes i polítiques competitives, els erudits d'un i altre cantó del Rin van saber arribar a un acord pràctic, sensat i real. L'acord no va trigar a donar fruits. El 1906 Mühlbacher publicava als «*Monumenta*» *Die Urkunden Pippins, Karlamanns und Karl des Grossen*; el 1908 reeditava per segona vegada els *Regesta* de Boehmer, novament actualitzats,¹² i abans de la seva mort deixava en estat avançat la publicació dels diplomes de Lluís el Piadós. A França l'Acadèmia d'Inscripcions tampoc no perdia el temps. El 1908 obria la col·lecció «Chartes et Diplomes» amb el *Recueil des actes de Philippe Ier roi de France*, de Maurice Prou. El mateix any sortia el *Recueil des actes de Lothaire et de Louis V, rois de France (954-987)*, a cura de Louis Halphen i Ferdinand Lot. El 1914 Philippe Lauer editava el *Recueil des actes de Louis IV, roi de France*. És comprensible que fins al 1920, dos anys després de la primera guerra mundial, René Poupardin inaugurés la sèrie provençal amb el *Recueil des actes des rois de Provence 855-928*; i el 1926 Léon Levillain encetava la sèrie aquitana amb el *Recueil des Actes de Pépin I et de Pépin II, rois d'Aquitaine (814-848)*. Cal esperar fins al 1940 per a veure el primer volum del *Recueil des actes de Charles III le Simple*, de Philippe Lauer, sota la direcció de F. Lot; i fins al 1943 per al primer volum, només amb els textos del període 840-860, del *Recueil des actes de Charles II le Chauve*, començat per Giry, continuat per Prou i publicat per Georges Tessier, sota la direcció de F. Lot.

Ara caldria simplement posar en relleu algunes de les moltes consideracions que es deriven d'aquests fets. La primera és que entre la *Table* de Bréquigny

12. La sèrie dels regests imperials i reials, després de Böhmer i de les reedicions de Mühlbacher, va continuar sota el patronatge de la *Kommission für Neubearbeitung der Regesta Imperii*, de l'Acadèmia Austríaca de Ciències, en col·laboració amb la *Deutsche Kommission für die Bearbeitung der Regesta Imperii*, fundada el 1967. Hom en pot veure les publicacions fins a mitjan segle XX en L. SANTIFALLER, *Neuer Editionen mittelalterlicher Königs- und Papsturkunden. Eine Übersicht*, Viena 1958, 6-37.

(1783) o els *Regesta* de Boehmer (1833) i les primeres publicacions crítiques i sistemàtiques de documentació carolíngia (Mühlbacher 1906, Prou 1908) passen un bon grapat d'anys. De la *Table* al *Recueil des actes de Philippe Ier roi de France* exactament 125 anys; dels *Regesta* tudescs als *Die Urkunden Pippins, Karlamanns und Karl des Grossen*, setanta tres. No són pas pocs anys; tampoc no foren anys estèrils. Entre els criteris d'edició de documents que tenien vigència al final del segle XVIII i les tècniques d'edició crítica del principi del segle XX s'havien donat passes de gegant en ordre a constituir instruments de treball indispensables (diccionaris, glossaris, estudis de codicologia, catàlegs de manuscrits, edició de cartorals i de conjunts més o menys complets, més o menys homogenis de documentació altmedieval de procedència molt diversa, etc.), a part del progrés en la investigació històrica, servida en alguns països per Acadèmies, Escoles, Societats i Instituts *ad hoc*, que encara avui treballen, i sigui per molts anys. Una ullada ràpida, doncs, al que passa als dos països europeus més afectats per i entorn de la documentació carolíngia amonesta sobre el que són els ritmes temporals de la seva comprensió, del seu aplec, del seu estudi i de la seva publicació. La lentitud n'és la regla, en el sentit que no és evident tot d'una el que cal investigar, ni el que cal editar, ni com, ni tan sols on. Per arribar als productes elaborats dels «*Monumenta Germaniae Historica*» i de l'Acadèmia d'Inscripcions i Belles Lletres s'han hagut de resoldre moltes incògnites prèvies, s'ha hagut de garbellar la tradició en tots els aspectes, s'han hagut de constituir equips altament qualificats que han treballat amb calma i amb rigor crític. Tot això ve les polèmiques aspres de Papebroch i de Mabillon, ve d'aquells llunyans decrets del govern francès dels anys 1738 i 1762, ve de les sotragades formidables de la Revolució Francesa, i tot això ha tingut també una influència decisiva en el programa *Catalunya Carolíngia* de l'IEC.

Segona conseqüència. Acabem de dir que ha calgut un esforç molt intens per a sistematitzar i repensar tota la tradició erudita anterior als programes dels «*Monumenta Germaniae Historica*» i de l'Acadèmia d'Inscripcions i Belles Lletres. Ni a França ni a Alemanya no es partia pas de zero. Cenyint-nos al camp dels documents i forçosament passant-hi com el gat sobre les brases, recordarem que a França hi havia hagut les obres de J. Sirmond, *Karoli Calvi et successorum aliquot Franciae regum capitula in diversis synodis ac placitis generalibus edita* (1623), de Luc d'Achery (1609-1685), mestre de Mabillon, *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant* (1655), de Charles Le Cointe (1611-1681), *Annales ecclesiastici Francorum* (1678), la d'Étienne Baluze (1630-1718), fonamentalment els *Capitularia Regum Francorum* (1677) i els apèndixs documentals afegits a la *Marca Hispanica* de Pierre de Marca (1688), la de Martène i Durand, *Thesaurus novus anecdotarum* (1717) i *Veterum scriptorum* (1724), la ja esmentada *Histoire générale du Languedoc* (1730-1733), el *Recueil des historiens des Gaules et de la France* (1738) de dom Bouquet, i la *Gallia Christiana*, ja al·ludida, dels benedictins mauristes, sense oblidar les publicacions de les acadèmies locals actives arreu de França. A Alemanya els

«Monumenta Germaniae Historica» i els «*Urkundenbücher*» de base regional alemanya han estat motors potents de l'erudició històrica en aquell àmbit, i han contribuït com ningú a descobrir tresors documentals locals no sempre fàcils de dominar, sobretot a causa de la pluralitat de regnes i principats tudescs, dels trasbalsos de la guerra dels Trenta Anys, de l'època revolucionària i de les guerres napoleòniques, moment d'expolis artístics i documentals a gran escala. Durant molt de temps els estudis de les Acadèmies locals i regionals minaven la possibilitat d'aspirar a projectes globals ràpids i definitius, al mateix temps que obligaven a marcar territoris i etapes en la investigació. Dominar tot el material, garbellar la procedència de cada document, avaluar la perícia del/s seu/s editor/s, quan havien estat publicats, era una tasca tan feixuga com ineludible abans de posar-se a constituir *corpora* documentals fiables i duradors. Acumular i criticar la informació anterior disponible ha marcat sempre, i de quina manera, els ritmes del treball dels erudits. En una paraula, l'erudició, si ha d'ésser vàlida, és una obra de generacions.

Falta ara una consideració complementària de les dues anteriors, encara que no marginal. Mentre francesos i alemanys bregaven en els projectes editorials acabats d'al·ludir, Itàlia empenia l'obra de la seva unificació, el Risorgimento. Completat aquest el 1870, el italians encara serien a temps de fer acte de presència al costat dels projectes dels «Monumenta Germaniae Historica» i de l'«Académie des Inscriptions», en fundar l'any 1883 a Roma l'*Istituto storico italiano*, endegant-hi la col·lecció *Fonti per la storia d'Italia*, en la sèrie *Diplomi* de la qual s'hi publiquen els actes dels reis italians del període, des de Berenguer I de Friul fins a Adalbert d'Ivrea (888-962).

En un altre ordre de coses, ve a tomb una última constatació. El programa inicial de l'IEC («Preceptes Carolingis, Butllari, Corpus de documents originals, Cartorals») no es va acomplir, ni, tal com va ésser formulat l'any 1907, amb prou feines va poder arriar. Però la memòria viva de la tasca pendent havia arrelat i va persistir en això que se'n diu la societat civil catalana. En són testimonis una munió d'iniciatives paral·leles a o supletòries de la tasca de l'IEC, com és ara les edicions d'«Els Nostres Clàssics» i d'altres obres bàsiques, escrites algunes, no totes, ni de bon tros, per membres de l'IEC, escrites també moltes en castellà, aparegudes al marge de l'IEC o quan aquest era anul·lat, liquidat o feia la viu-viu en règim de simple tolerància. No en donarem la llista, perquè tothom la té al cap. Els darrers temps, obres com el butllari català i els cartorals reclamats pel primer Institut, han estat i continuen essent editats gràcies al mecenatge de Ramon Noguera i Guzmàn i la fundació per ell creada. L'esplèndida edició recentíssima dels set toms de *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)* (1993-2004), així com els tres toms del *Diplomatari del monestir de Ripoll* (2015-2017) i el *Cartulari major, dit Llibre Verd, del monestir de Cuixà. Assaig de reconstrucció* (2019), de Ramon Ordeig, ha estat una iniciativa particular, tant des del punt de vista intel·lectual com editorial. Malgrat tot, doncs, i enmig de dificultats de tot ordre, la «santa continuïtat» orsiana ha estat un fet. No ha pas estat una continuïtat fàcil,

ni sempre perceptible, sobretot des de fora, i ha estat cara en tots els sentits: en mitjans humans, en mitjans econòmics, en resultats. Gràcies a tot plegat, però, avui som on som. El problema de l'IEC del dia de demà en l'aspecte dels estudis històrics és la continuació i la posada al dia del seu programa original. Aquell programa és el seu αρχή, el seu principi en el sentit filosòfic grec més pregon del terme: no sols és l'inici temporal de quelcom que s'inscriu en el procés històric, sinó i sobretot és el principi que governa i condueix tot el procés i en controla i verifica els resultats.

Amb tot el que precedeix potser s'hauran aclarit una mica els mots prolusius citats de Ramon d'Abadal: «Aquestes publicacions exigeixen sempre períodes molt llargs de preparació».

II

La tradició {erudita} catalana

Acabem de veure —per bé, ai las, que molt ràpidament— com fou treballós organitzar a França i a Alemanya la publicació d'allò que els redactors de la Memòria de l'IEC de l'any 1920 anomenaven «tots els documents procedents de la cancelleria Carolíngia». Francesos i tudescs, ho hem tot just insinuat, tenien tradicions al darrere. Tenien també unes institucions: el *Cabinet des Chartes*, l'*École des Chartes*, l'*École Pratique des Hautes Études*, la societat *Monumenta Germaniae Historica*, etc. Monarquia i República a França han tingut indistintament l'encert d'institucionalitzar necessitats i recursos. Han tingut sobretot la intel·ligència de fer-ho en tots els dominis. A Catalunya —ja sé que simplifico— no es va pensar a fer mai una cosa semblant fins que va arribar Prat de la Riba. Quan Ramon d'Abadal es posava a treballar, doncs, partia d'una tradició diferent.

Per començar, a Catalunya, no hi havia institucions pròpies, ni gabinets, ni escoles pràctiques. Per sort, el 1903 s'havien creat a redós de l'Ateneu Barcelonès els Estudis Universitaris Catalans, amb la intenció de pal·liar l'estat lamentable de l'ensenyament universitari a Barcelona. Era un símptoma de la vitalitat de la societat civil d'aleshores, que ja s'havia posat en marxa. Des del mon oficial barceloní Prat de la Riba engegava l'IEC. No hi havia res més. No feia gaire que havien ingressat a la BC, a part d'altres fons valuosíssims des del punt de vista patrimonial, els onze volums dels «*Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*» dels premonstratesos Pasqual i Martí, un dels testimonis més egregis i, això no obstant, més marginats de l'erudició catalana de tots els temps. Caresmar, Pasqual i Martí van fer una obra titànica, que justificaria ella sola el nostre segle XVIII, i que s'hauria de comparar amb l'obra dels mauristes, si ja no és que n'era l'aplicació pura i simple a Catalunya. Per desgràcia, aquesta obra no va tenir una forma acabada, ni fou represa més tard, ni es va institucionalitzar, ni publicar; per això tampoc no va tenir continuïtat, i

aquesta és una de les causes perquè el segle XIX inicial català és tan discret des del punt de vista de l'erudició i tan desgraciat des del punt de vista de la gestió documental. D'aquell formidable moviment, d'aquella pre-renaixença lligada amb Cervera, en va perviure el *Diccionario de Escritores Catalanes* de Fèlix Torres i Amat, diccionari que formava part dels projectes de Caresmar, i altres obres erudites impreses, relativament poques, centrades en l'estudi de fons documentals locals, com és ara —i només és un exemple entre molts altres— la del canonge gironí Francesc Dorca. No cal perdre's en jeremiades, ni encara menys imaginar contrafactuals que afalagarien inútilment la nostra imaginació. Entre Cervera i la Renaixença hi haurà el *Viage Literario* de Villanueva —que curiosament és un viatge literari limitat a les terres de la corona d'Aragó— i l'*Espanya Sagrada*, de Flórez-Risco-La Canal, adaptacions hispàniques de l'obra dels mauristes, dutes a terme fora de cap marc escolar. El salt cap a la Renaixença no es fa pas sense lligams amb les preocupacions de la nostra erudició del XVIII, lligams prims, encara que no incerts.¹³ I al final del període, a les acaballes del segle XIX, l'erudició catalana, sempre sense escola pròpiament dita, s'ha refet. Víctor Balaguer, els Bofarull, Monsalvatje i una turbamulta d'estudiosos que escriuen llibres pagant-ne sovint l'edició de lo del seu, i publiquen en revistes locals, animades per arxivers, secretaris d'ajuntaments, reverends, erudits locals i bibliotecaris, ha tornat a obrir el treball de camp de la documentació i de la història catalana antiga i moderna, general, regional i local. Aquest mon bigarrat, segurament entusiasta i tocat de «repentisme», és el punt de partida de l'IEC. És un mon ric i desmanegat, espontani, sovint ingenu, això sí, gelosament arrapat a les fonts. Les descobreix, les venera, les admira i sent a llur esguard, ja s'ha vist, una reanca culpable. Aleshores, com un llampec, va esclatar el programa de l'Institut, reclamant de forma imperativa col·leccions documentals, cartorals, butllaris, sèries de testaments, preceptes i diplomataris. L'IEC postulava de seguida el recurs a la disciplina científica, combatia la mandra i la desídia, imposava la precaució contra les coses fetes a la babalà. Aquella generació de l'any u, com la batejava Jaume Vicens i Vives, amb homes de l'envergadura de Josep Pijoan, de Miret i Sans, del gran flautista de la burgesia que fou el primer Eugeni d'Ors, dels Gudiols i Ricarts, dels Rubió, dels juristes com és ara Brocà, del prehistoriador Pere Bosch Gimpera, dels crítics d'art, dels pedagogs, dels músics, tot aquell mon, on eren progressivament presents els noms de dona, la creació de l'IEC el va performar. La generació política de l'any u —que contrasta tant i tant amb la generació castellana del 98— va imposar a Catalunya algunes idees simples: la professionalització del treball disciplinat, la creació d'escoles, l'esforç de la santa continuïtat, l'ambició d'arribar a ésser un país civilitzat normal *en tant que català*, i l'IEC n'és la creació emblemàtica. Prat no va tenir temps,

13. Sobre aquests punts cf. Miquel COLL I ALENTORN, *Els estudis històrics durant la primera meitat del segle XIX*, dins AAVV, *Un segle de vida catalana*, 1, Barcelona 1961, 309-315; reeditat dins *Obres de Miquel Coll i Alentorn. I. Historiografia*, Curial – PAM 1991, 473-484.

ni diners, ni l'oportunitat d'organitzar la vida arxivística catalana i de crear l'escola *ad hoc*, com ho va fer per al món bibliotecari, per al món del treball, per al món industrial. Aquesta mancança marcaria també el desenvolupament futur de la *Catalunya Carolíngia*.

Dèiem, doncs, que Ramon d'Abadal partia d'una altra tradició. Ara és obligat afegir que, comparada amb la tradició francesa veïna, allò que nosaltres considerem a bon dret com a «tradició» és més prim i sobretot molt menys elaborat que no pas la tradició francesa, a la qual hem d'envejar sense recança la seva continuïtat, les repeses contínues, els apèndixs inacabables que va rebent, l'estímul d'una crítica viva, l'empara d'unes escoles seculares. Els materials de la nostra tradició han estat poc elaborats, el seu impuls productiu ha estat intermitent i sovint sense acabar de rematar en programes de difusió adients. Per això una gran part del treball d'Abadal va consistir en dotar-se ell mateix d'unes eines de treball que la tradició catalana li fornía només de manera imperfecta.

Qualsevol que hagi llegit les seves obres d'història, i assenyaladament les obres de l'època més reculada de la història de Catalunya, té la sensació que Abadal domina amb seguretat els temes, i que el seu domini va molt més enllà del que poden suggerir les notes d'erudició a peu de pàgina. La clau del domini, efectivament, no rau en l'acumulació de sabers exteriors, ans en la xarxa de relacions teixida entre fets i documents, entre informacions més o menys suficients i aparicions puntuals de noms, dates o circumstàncies, i sobretot en el remuc incessant d'una informació documental vasta i detallada. Ara, des de fa ben poc, es pot donar raó de la informació privilegiada que va arribar a acumular Ramon d'Abadal. Amb el llegat de Font i Rius, l'any 2001 van arribar a l'IEC 16 caixes plenes de fitxes i registres de documents, que eren el fitxer de treball que Ramon d'Abadal i Font i Rius, aquest a partir del 1947, havien anat elaborant com a eina de suport de *Catalunya Carolíngia* i d'altres projectes. Aquests papers Abadal els havia deixat a Font i Rius en morir, l'any 1970. Font i Rius, amb un criteri que l'honora, els diposità a l'arxiu de l'IEC quan va deixar la direcció efectiva de *Catalunya Carolíngia*. No cal dir que la formació d'aquest font preciós, format per estrats diversos, hauria d'ésser estudiat amb peu de rei, cosa que ara no lleurà. Una cosa és clara: Ramon d'Abadal comença molt aviat el seu treball, i Font i Rius, del 1947 endavant, el continua amb Abadal fins a temps relativament recents.

Encara que avui no sigui possible anar més enllà d'una notícia simple, el fons conté prou informació per poder afirmar que Abadal va orientar constantment la seva recerca en dues direccions: 1) Consultar totes les fonts impreses anteriors i les que anava coneixent en el curs dels seus treballs que contenien documentació catalana dels primers segles (i aquí és oportú recordar la *Table de Bréquigny* i els *Regesta* de Boehmer com a precedents). 2) Buidar sistemàticament la documentació del període en els principals arxius catalans rics de documentació antiga accessible. Les fonts de documents impresos eren relativament poques: Baluze (*Capitularia*), Marca (*Marca Hispanica*), Vic-Vaissette

(*Histoire du Languedoc*), l'obra dels premonstratesos de les Avellanès (*Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*), Capmany, Villanueva (*Viage Literario*, vols. I-XVIII), l'*España Sagrada* (vols. XXVIII-XXIX, XLIII), Bofarull (*Los Condes de Barcelona vindicados*), Monsalvatje (*Noticias Historicas*), Alart (*Cartulaire Roussillonnais*), Calmette (*Études Médiévales*), Jaffé-Wattenbach (*Regesta Pontificum romanorum*), Omont (*Diplômes carolingiens*), Kehr (*Papsturkunden*), Bouquet (*Recueil des historiens des Gaules et de la France*). Més tard s'hi afegiria, naturalment, el *Liber Feudorum Maior*, en l'edició-reconstrucció de Francesc Miquel i Rosell, el *Cartoral de Sant Cugat*, *El Cartulari de Poblet* i tot el que anava emergint en els volums de l'*Anuari*, dels *Estudis Universitaris Catalans* i en altres publicacions de l'IEC o en publicacions que orbitaven entorn de l'IEC.

El plat fort del treball de camp d'Abadal-Font i Rius i dels seus col·laboradors el constitueix l'exploració sistemàtica dels arxius catalans rics en documentació antiga mai no impresa. En aquest sentit, el paral·lelisme amb la feina feta pels francesos és exacte. Ja des del principi de l'aplec d'«extrets» (= registres de documents), aquests foren organitzats per matèries, i al final de la seva vida, en passar els papers a Font i Rius, Abadal hi afegí una taula del «Fitxer general de matèries – Índex». Hi ha diverses còpies d'aquesta taula, algunes manuscrites, altres passades a màquina, la més llarga amb 23 ítems generals, subdividits en 104 sub-ítems. Es reproduïx aquí la còpia que, segons una nota de Font i Rius, «correspon exactament a les carpetes fetes».¹⁴

(1) Judicis: 1 judicis, 2 judicis especials, 3 delictes, 4 personal judicial.

(2) Església: 1 butlles, 2 concilis, 3 eleccions episcopals, 4 canòniques, 5 consagracions, 6 edictes episcopals.

(3) Personal comtal: 1 vescomtes antics, 2 d'Ausona, 3 de Barcelona Girona Besalú, 4 de Cerdanya Conflent Berga Solsona Urgell, 5 d'Empúries Peralada Rosselló Fenollet, 6 [Cases Comtals] de Girona, 7 d'Urgell i Cerdanya, 8 d'Empúries i Rosselló, 9 de Barcelona, 10 de Pallars, 11 de Carcassona, 12 de Tolosa, 13 Guifré el Pelós, 14 Guifre-Borrell, 15 Sunyer, 16 Borrell i Miró, 17 Ramon Borrell i Ermesinda, 19 Miró el Vell, 20 Miró el Jove i Ava, 21 Seniofred Guifre Miró, 22 Oliba Cabreta, 23 Sunifred i Ermengol d'Urgell, 24 Benció i Gausbert, 25 Gausfred II, 26 els Banu Kasi, 27 els Alawil, 28 cases de Borgonya Gascunya etc., 29 Berenguer Ramon, 30 Ramon Berenguer I, 31 Ermengol d'Urgell, 32 de Besalú.

(4) Alt personal: 1 autoritats i funcionaris, 2 vicaris vassalls i grans famílies, batlles.

(5) Drets i impostos: 1 drets reials fiscals impostos i serveis, 2 immunitats, 3 municipis i comunitats, 4 paries.

14. Les «carpetes» no han arribat a l'arxiu de l'IEC. Els extrets o fitxes són guardats dins sobres, damunt els quals hi ha l'epígraf corresponent a un o altre ítem del «fitxer general».

(6) Població: 1 distribució i densitat, 2 ciutats viles pobles masos, 3 castells de Barcelona, 4 d'Ausona i Manresa, 5 de Cerdanya Berga i Urgell, 6 de Girona Empúries i Rosselló, 7 de Pallars.

(7) Culte: 1 catedrals i canòniques, 2 parròquies esglésies capelles, 3 drets delmes primícies obvencions, 4 beneficència.

(8) Sèries episcopals: 1 Barcelona, 2 Girona, 3 Ausona, 4 Urgell, 5 Elna, 6 Pallars Roda, 7 arquebisbe.

(9) Monacals: 1 monestirs abats i patrimoni, 2 regles eleccions patronatges administració, 3 monestirs de Septimània.

(10) Condició de les persones: 1 majors menors serfs, 2 jueus moros etc., 3 pròcers senyors patrons fidels, milites, homes, rústics, pagesos burgesos, 4 règim familiar.

(11) Condició de les terres: 1 estructura, 2 formes d'explotació, 3 parts i tasques, 4 menes de propietat alous beneficis franqueses feus.

(12) Repoblacions: 1 pels hispans, 2 a l'interior aprisions, 3 a la frontera.

(13) Economia: 1 monedes, preus mides, 2 indústria i oficis, e comerç mercats, transports.

(14) Ordre jurídic: 1 lleis capitulars preceptes edictes, 2 documentació cartes notícies inventaris, 3 preàmbuls doctrinals i legals.

(15) Agricultura: 1 cultius i rendiments, 2 bestiar i pastures, 3 productes naturals mines.

(16) Cultura: 1 biblioteques llibres, 2 escoles, 3 viatges, 4 parament i ornaments.

(17) Geografia: 1 Regne comtats bisbats marques comarques.

(18) Paus i treves. 1 decrets, 2 mencions.

(19) Registre cronològic feudal: 1 cartes població a habitants, 2 a particulars, 3 encomunament castells a construir, 4 castells construïts, 5 convenis feudals, 6 juraments de fidelitat, 7 decrets franquesa, 8 testaments, 9 familiars dotals matrimoni.

(20) Usatges o costums: 1 mencions.

(21) Invasions.

(22) Documents importants.

(23) Registre cronològic de documents o referències entre els anys 1001-1104.

Com es pot veure, això no és el fitxer general preparat per a organitzar l'estudi de *Catalunya Carolíngia*. És un fitxer que depassa aquell primer període de la nostra història i ha crescut per acumulació. Si de bell antuvi havia d'ésser un fitxer molt útil per a escriure la història del període carolingi, a la fi va acabar aplegant-s'hi, com és natural, el material útil per a les altres obres històriques que van escriure Abadal i Font i Rius.

Hi ha un altre fitxer, molt centrat sobre el període carolingi, que ja no és de matèries, sinó de noms. És un fitxer que omplena diverses capses. No és un índex d'antropònims de cap volum determinat, pensat o real, sinó un instru-

ment de treball per a tenir controlat el personal que apareix en els documents de l'època carolíngia. Sobta molt el dia d'avui l'envergadura de l'operació, les hores i hores de treball esmerçades a organitzar la informació que Abadal i Font i Rius treien dels documents i la distribuïen per noms o per anys en una graella de matèries que no volia deixar al marge cap aspecte dels documents. Aquest fons és encara susceptible d'ésser reorganitzat i sistematitzat i, a més, pot servir encara als erudits, perquè s'hi troben testimoniatges del buidatge de les col·leccions franceses (Baluze, Doat, Moreau) aptes per a estalviar molta feina als historiadors i als qui publiquen documents del període alt-medieval català.

No és gens exagerat de dir que aquests fitxers són una base de dades formidable sobre paper. Té tots els inconvenients de la inèrcia de les dades que queden consignades sobre un paper: no hi ha manera de fer-les passar d'un paper a un altre, si no és en la memòria fràgil del qui les consulta. Però dit això i malgrat els inconvenients que ara puguem veure en aquella manera de treballar, s'ha reconegut que els volums relatius a la Catalunya carolíngia que va publicar Abadal reflecteixen una gran maduresa científica: va conèixer com ningú no ho havia fet mai a Catalunya el mon carolingi,¹⁵ el va treballar a consciència, procurant que no se li escapés ni un nom, ni una dada, ni un detall. Quan Abadal explica com va trobar la filiació exacte de Jofre o Guifré el Pilós, confessa que en un moment determinat de la recerca, arribat a un cul de sac, no va tenir més remei que reprendre tot el dossier de dalt a baix. I fou aleshores que va descobrir *l'avi* de Guifré esmentat *obiter* en un racó de document citat per P. Tastu en un estudi publicat el 1851, la qual cosa li va obrir les portes de la solució.¹⁶ Ara s'entén què volia dir Abadal en parlar de reprendre tot el dossier. La solució la tenia en el maneig del gran buidat sistemàtic de les fitxes del mon carolingi, fet a partir dels documents i de les obres dels historiadors del període, d'aquí i de fora. Aquesta va ésser la tradició veritable d'Abadal, la que ell mateix es va construir amb un esforç i una tenacitat sense parió.

D'altra banda és notori que en matèria carolíngia Abadal no va arribar a escriure tot el que s'havia proposat. Els seus fitxers demostren que treballava amb la lentitud i també l'eficàcia de l'abella benedictina, perquè era conscient de la responsabilitat inherent al programa originari de l'IEC: es tractava d'emular i, fins on fos possible, de superar l'erudició estrangera quan s'interessava per temes catalans. Treballant i publicant amb la parsimònia que es

15. En va donar una prova astoradora davant un auditori format per especialistes en èpica romànica reunits en el col·loqui de Roncesvalles del 1955, quan va fer remarcar la manera com la *Chanson de Roland* reflectia els fets històrics narrats en cròniques franques i sarraïnes, aspecte mai no tocat fins aleshores pels erudits.

16. Cf. Ramon D'ABADAL, *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil, Eixalada Cuixà*, dins «Analecta Monserratensia», VIII (1954), 27, 69 i apèndix 30; *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Ed. Vicens Vives 1961, 13-19; *El temps i el regiment del comte Guifred el Pilós*, Sabadell 1989.

va imposar, bo i emprenent treballs que el duïen sovint força lluny del mon carolingi, obviava el perill del «repentisme», de les coses fetes a cop d'ull, de l'«à peu près». Ningú no podrà dir mai de don Ramon d'Abadal que no importa qui va escriure no importa què. El que va escriure era sempre sòlid i també va saber no precipitar-se a escriure quan no anava a la segura. Aquesta era una bona manera de palesar que la idea de crear l'IEC havia estat positiva i que les seves ambicions programàtiques tenien el terreny abonat.

La força de les coses

Fins ara no hem esmentat un conjunt de factors no pròpiament científics que van pesar molt en els ritmes de treball d'Abadal i en les circumstàncies de l'edició dels quatre volums de *Catalunya Carolíngia* que va publicar en vida.¹⁷ Abadal fou l'hereu d'un patrimoni important, un polític actiu i un home malaltís. De 1914 a 1917, arran de la mort del seu pare, es dedicà a l'administració familiar. El 1917 fou elegit diputat provincial de Barcelona i ho va ésser de la Diputació i de la Mancomunitat fins al 1924. Els anys 1922 i 1923 la seva salut minvà i hagué d'anar a Vevey (Vaud, Suïssa) per a tractar-se. De 1930 a 1934 dirigí periòdics polítics. El 1936 s'hagué d'exiliar, i el 1937 sofria a Florència una crisi renal, d'ençà de la qual fou un malalt crònic. Retornat a Barcelona el 1939, la malaltia evità que fos empresonat. Entre una cosa i l'altra, fins al 1942 no va poder reprendre els seus treballs de recerca. Part del 1946 i del 1947 fou internat al sanatori de Puig d'Olena (Vallès Oriental), on es van conèixer amb Font i Rius. Aquests hiatus van poder interrompre ara i adés els seus treballs, però hi ha proves concloents que mai no va perdre de vista l'empresa assumida des del 1911. La més concloent de totes és que, malgrat la devastació que va sofrir el seu pis de Barcelona l'any 1936, d'on la FAI va fer desaparèixer tots els papers i notes de treball d'Abadal, a partir del seu retorn a Barcelona, ell va tenir prou moral per a refer altra vegada el

17. Els detalls hom els trobarà en Miquel COLL I ALENTORN, *Introducció a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, El temps i el regiment del comte Guifred el Pilós*, Sabadell 1989, 7-16; M. MUNDÓ et al., *Ramon d'Abadal i de Vinyals. Commemoració del centenari del seu naixement*, Barcelona, Generalitat de Catalunya 1989; Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, Sebastià RIERA I VIA-DER (coord.), *Miscel·lània Ramon d'Abadal. Estudis d'Història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1994; Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*, Lleida 1996; *Prefaci a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, L'abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*, Pamplona, Urgoiti Editores 2003, XXXIX-XLII; Albert BALCELLS – Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I 1907-1942*, Barcelona, IEC 2002 («Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVII»), 394 p.; Albert BALCELLS – Enric PUJOL – Santiago IZQUIERDO, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum II*, Barcelona 2007 («Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXII»), 496 p.; Gaspar FELIU, *Ramon d'Abadal: La tenacitat en el treball de base*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XXII (2011), 157-183.

material que havia estat destruït, cremat o robat. No era pas la primera vegada que Abadal veia cremar el fruit del seu esforç.

Retornat de París, de 1912 a 1920 treballà a fons en l'exploració dels arxius catalans, de manera que el 1920 ja es veia en cor de procedir a l'edició dels preceptes carolingis per a Catalunya, i la Secció Històrico-Arqueològica aprovava el seu projecte el 8 de maig d'aquell any. Abans, però, de donar el *bon à tirer*, encara tornà a París amb Francesc Martorell per a revisar les còpies de documents que havien d'integrar els dos volums d'*Els diplomes carolingis a Catalunya*. La revisió dels documents de Vic i Girona el va entretenir de 1922 a 1924, i el darrer any esmentat començà el treball d'impressió. I aleshores es produí el fet típicament espanyol que les autoritats instaurades a Catalunya arran de la Dictadura de Primo de Rivera van ordenar fondre la composició dels plecs impresos de l'obra d'Abadal,¹⁸ considerada incompatible, com tot l'IEC, amb els ideals de la *Unión patriótica*. Una ordre tan estrambòtica sembla que només fou obtemperada en una petita part —i això honora els responsables de la casa Arts Gràfiques S. A., Successors d'Henrich, que imprimien l'obra d'Abadal—. En tot cas, les actes i memòries de la SHA dels períodes 1921-1926 i 1927-1931 donen fe que hi havia una gran part de l'obra ja composta i editada en forma de plecs, mancant del tot només el quadern 10 del volum primer (p. 73-80), corresponent al precepte de Camprodon, aquest sí possiblement destruït en el seu estat plumbi. Calgué gestionar un ajut de la Institució Patxot i el mateix Abadal, entre d'altres, es rascà la butxaca a favor d'un IEC i d'uns projectes abandonats a la seva sort.¹⁹ Abadal aprofità la suspensió de la publicació de l'obra i estades forçoses en establiments de salut per a completar les seves recerques i per començar a treballar en la documentació dels comtats de Pallars i Ribagorça. Sobrevingué el canvi de règim («Dictablanda»), la República, la Generalitat, temps que absorbiren Abadal en tasques polítiques, però que no li van impedir enllestir la part principal de la feïnada, i així, a principis de l'estiu del 1936 tot l'original, llevat del pròleg i dels índexs, era a la impremta de la Casa de Caritat. En sortiren trenta-quatre plecs tirats. La revolució del juliol del 1936 fou nefasta per a Abadal i per als seus projectes. L'agost del 1936 Abadal s'exilià, el seu pis del carrer Casp fou saquejat,²⁰ i els diplomes carolingis quedaren altra vegada en suspens.

18. Cf. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Els diplomes carolingis a Catalunya. Primera part*, Barcelona, publicat a despeses de la Institució Patxot 1926-1950, XXXVI-XXXVII.

19. Albert BALCELLS – Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I 1907-1942*, 212-213.

20. Cf. Anna GUDAYOL, *El salvament de les biblioteques catalanes durant la guerra civil: les «notes» de Jordi Rubió*, dins «Estudis Romànics», XXIX (2007), 225.

III

La represa

A partir de 1942 Abadal reprenia el projecte, continuat el 1947 al sanatori de Puig d'Olena, prosseguit amb un viatge a Madrid el 1948, i enllestit el 1949. L'any 1950 sortia el primer volum d'*Els diplomes carolingis*, a cura de la Institució Patxot, amb els preceptes dels sobirans carolingis donats a favor de catedrals i monestirs, seguit del segon el 1952, amb els preceptes a favor de particulars, un apèndix, els índexs i els mapes. El 1955 apareixia el volum, en dos toms, dedicat als comtats de Pallars i Ribagorça, sempre amb el suport de la Institució Patxot. Val a dir que en la preparació de les parts complementàries de la segona part d'*Els diplomes carolingis* i en les dels dos volums d'*Els comtats de Pallars i Ribagorça* l'havia ajudat amb eficiència Jordi Rubió i Lois.

Desgràcies polítiques i alts i baixos de salut a part, l'aparició del primer tom de *Catalunya carolíngia* només se separa quaranta anys del seu inici, el 1911; trenta, si comptem des del 1920. Tot comptat i debatut, és un període curt, gràcies al fet que l'estada a París li havia aplanat un camí que els investigadors francesos i alemanys havien hagut de fressar anys abans, amb les dificultats que hem intentat d'evocar més amunt.²¹

D'altra banda, les revisions i els replantejaments constants que Abadal practicà en les seves recerques, l'acumulació d'informació i el progrés del seu treball confluïren en un producte molt acabat, sense precedents a Catalunya. Als qui coneixien el calvari que li va costar dur a terme l'obra, aquesta encara causava una impressió més profunda. Puc recordar que a principis dels anys seixanta, en cercles catalanistes que m'eren pròxims, es comentava l'obra d'Abadal amb admiració. En aquella època franquista hostil a totes les flaires de catalanitat, la continuïtat de l'IEC justificava expectatives falagueres. No solament Catalunya es movia, ans es movia en la bona direcció empresa a principis del segle. Per un atzar purament contingent, recordo haver sentir aquestes veus en els mateixos ambients per on circulava la notícia que l'any 1956 els parlamentaris catalans exiliats a Mèxic havien elegit Josep Tarradellas president de la Generalitat. Dos fets molt diferents confluïen en una mateixa direcció. I recordo vivament el disgust experimentat quan la premsa franquis-

21. Anys més tard, A. M. MUNDÓ, en el *Prefaci* de *Catalunya Carolíngia. Volum V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada. Primera part*, Barcelona, IEC 2003, 7, exposava les causes de la lentitud de la publicació dels volums de *Catalunya Carolíngia*, tal com ensenyava l'experiència: «Que hom pensi, però, en la descoberta i recollida difícil dels documents, sia dels originals sovint conservats dispersos en arxius i dipòsits no pas sempre de l'entitat que els produí, o en edicions antigues no sempre de fiar. Un cop reunits és necessària una transcripció diplomàtica acurada dels textos conservats en escriptura de mans sovint rudes i, si només se'n conserven còpies, la submissió al sedàs d'una crítica textual aguda. Això obliga a una comparació lingüística no gens fàcil a causa de l'absoluta disgregació d'una llengua llatina en dos estrats lingüístics divergents, l'eclesial i el laic, que conviuen i s'influeixen ...».

ra de l'època del·lava Tarradellas com el «cabecilla catalán». Al cap de dos anys, en publicar *Els primers comtes catalans*, Abadal rebia el premi La Lletra d'Or al millor llibre de l'any 1958. Era un altre signe, i ben significatiu.

L'intermedi

Records personals a banda, les peripècies polítiques de Catalunya i la peripecía editorial de *Catalunya Carolíngia* havien convençut el mateix Abadal i els responsables de l'IEC que hom havia emprès una obra de la qual a l'inici no se n'havia percebut clarament ni l'abast ni la munió de dificultats pràctiques que plantejaria. En aquells moments hauria estat extemporani clamar per l'escola d'arxivística catalana que no havien creada ni la Mancomunitat ni la Generalitat. Calia anar endavant, com tantes vegades, a base de l'esforç personal abnegat, i això dificultava el reclutament d'efectius. Mentrestant, interpel·lat pel compromís d'escriure el volum primer, dedicat al domini carolingi a Catalunya, Abadal es lliurà entre 1949 i 1958 als estudis que havien de constituir els fonaments de la primera part de l'obra, des de l'ocupació musulmana fins a la mort de Lluís el Piadós (840). Des del 1965 l'ajudava en aquesta tasca Jaume Sobrequés i Callicó. El 1969 Abadal havia revisat i ajornat bibliogràficament i crítica els seus treballs sobre el període.²²

L'any 1970 Ramon d'Abadal i de Vinyals va morir. Si hom recorda el que va passar a Catalunya del 1970 endavant (actuació del Sindicat Democràtic d'Estudiants i vagues intermitents a la Universitat, creació de l'Assemblea de Catalunya, mort de Franco, constitució del Consell de Forces Polítiques de Catalunya, reconeixement de l'IEC, eleccions del 1977, restabliment de la Generalitat de Catalunya, constitució del 1978, reorganització de l'IEC, és a dir, tota la Transició), hom comprendrà que aquells anys el personal actiu a Catalunya va tenir preocupacions generals i immediates de molta urgència. Fou Jaume Sobrequés el qui enllestí i dugué a l'IEC la primera part del volum I de *Catalunya Carolíngia. Volum I. El domini carolingi a Catalunya*, que es publicà setze anys després de la mort d'Abadal i onze després de la mort de Franco, el 1986. El retard s'explica perquè aquells anys Jaume Sobrequés participà intensament en la vida política catalana, com havia fet el mateix Abadal

22. Revisats i traduïts al català pel mateix Abadal són els següents: *La batalla del Adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda. Discurso leído en la recepción pública de R. d'A. i V. en la RABLB el día 18 de diciembre de 1949. Contestación del Académico numerario Doctor D. José Millás Vallicrosa*, Barcelona 1949, 188 p.; *El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena (720-768)*, dins «Cuadernos de Historia de España», XIX (Buenos Aires 1953), 5-54; *La expedición de Carlomagno a Zaragoza: el hecho histórico, su carácter y su significación*, dins «Coloquios de Roncesvalles», Diputación Foral de Navarra. Institución Príncipe de Viana, Zaragoza-Pamplona 1955, 39-71; *La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux*, dins «Études Rousillonaises», Perpinyà IV-3, (1954-1955), 239-272; V-1 (1956), 31-50; V-2 (1956), 147-177; VI-1/2 (1957), 67-95.

en temps de la República: Sobrequés fou senador en les primeres legislatures democràtiques i, a més, ocupà posicions de responsabilitat en un partit polític català i en entitats socials de pes. Nogensmenys aquest volum fou elaborat al marge dels mètodes d'edició de la *Catalunya Carolíngia* que vindrien després. Fou una obra personal d'Abadal i de Sobrequés, un intermedi. L'IEC que l'editava havia passat de la clandestinitat tolerada al reconeixement (1976) i a la reorganització interna. Tenint en compte totes aquestes circumstàncies, l'edició del 1986 potser no es pot considerar tant tardana com això.

Mentre es lliurava a l'estudi de la pre-Catalunya, Abadal tenia una altra preocupació: formar els equips que havien d'editar amb solvència els volums que faltaven de la *Catalunya Carolíngia*. Des del 1947 tenia al costat Josep Maria Font i Rius. L'un i l'altre no havien parat de recollir materials per als volums ulteriors i tenien *in mente* el nom de possibles col·laboradors, d'acord amb una distribució per comtats i amb un ordre finalment revisat.²³ Eduard Junyent, arxiver eclesiàstic de Vic, col·laborà en el recull de documentació relativa al comtat d'Osona. A partir del 1958, Abadal encomanà a Santiago Sobrequés i Vidal la recollida dels documents dels comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada. A Anscari M. Mundó i Marc Taxonera, arxivers de Montserrat, formats a l'*École des Chartes* de París, els encomanà el treball del comtat de Manresa, atès que la part més important del fons documental del monestir de Sant Benet de Bages era dipositat a Montserrat des del final del segle XIX. Per als comtats de la Catalunya Nord, Pere Ponsich era l'home indispensable. Poc abans de morir, Abadal havia ajudat a formar un equip de l'IEC que es faria responsable de la continuació de *Catalunya Carolíngia*: Miquel Coll i Alentorn, Josep M. Font i Rius, Anscari M. Mundó i Marcet, amb la col·laboració de Manuel Riu i Riu i Antoni Pladevall. Després de la mort d'Abadal, la tasca de l'equip se centrà en la clarificació dels volums que calia preparar i en la consolidació dels equips que els havien de treballar i editar. La composició d'aquests equips hom la pot veure reflectida en els pròlegs de *Catalunya Carolíngia I-1, IV-1, V-1, VI-1 i VII-1*, amb noms i cognoms, i aquí no hi entrarem. N'hi ha prou d'haver remarcat que ja abans del final de la vida d'Abadal ell i tot l'IEC eren conscients que l'obra iniciada, l'ambició i la perícia que demanava i amb la qual s'havia desplegat inicialment imposaven un altre model de continuïtat. Si els anys vint l'IEC podia encomanar a una sola persona l'edició dels documents carolingis, els anys cinquanta i seixanta les coses es veien, sortosament, de manera diferent. I ara es notaria de forma punyent la mancança d'una escola catalana d'arxivers i d'altres escoles o instituts especialitzats capaços d'aglutinar iniciatives d'envergadura. No hi va haver més solució que formar des de l'IEC equips vàlids d'historiadors i treballadors d'arxius que continuessin el projecte.

23. Abadal havia començat pels comtats més occidentals, perquè la seva idea era anar de ponent a llevant. L'IEC decidí finalment editar i numerar els volums no per l'orientació ponent-llevant, ans per l'ordre cronològic en què serien publicats.

IV

Una segona generació

Com hem dit, Abadal s'havia dedicat a aplegar documentació, ja des del 1920, i més tard (1944→) amb Eduard Junyent de col·laborador per a la documentació vigatana, i amb Francesc Martorell i Trabal per a la documentació manresana dipositada a la Biblioteca de la UB. Abadal també havia treballat esporàdicament a Girona, en contacte amb el canonge Josep Morera i Sabaté, secretari i arxiver del Capítol de la catedral. Els últims anys de la vida d'Abadal es caracteritzen per l'esforç —no pas senzill— de sistematitzar l'estat real de la documentació carolíngia recollida fins en aquell moment. Alguns dels col·laboradors pressentits de l'obra havien treballat aïlladament en arxius diferents, amb interessos distints i sobre fons concrets, sense una metodologia unificada: adés es tractava de transcripcions, adés de registres, notes simples, estudis o publicacions parcials. No tots els col·laboradors provenien de les mateixes especialitats. Calia revisar sistemàticament el treball d'equips heterogenis, sobretot les transcripcions, i això exigia uns mètodes de control delicats.

Les informacions sobre els treballs entorn del comtat de Manresa són confuses. Abadal va treballar amb els documents de Sant Benet de Bages que eren en poder d'un oncle de la seva dona, mn. Josep Guitart. Josep Rovira i Armengol, l'editor de la versió catalana dels *Usatges*, i Francesc Martorell i Trabal, membre de l'IEC, van transcriure la part del fons de Sant Benet de Bages que havia anat a parar a la BUB. D'una banda és ben clar que l'estiu dels anys 1947 i el 1951 els monjos de Montserrat Marc Taxonera i Ansari M. Mundó van ser a la casa d'Abadal, al Pradell de Gurb, la darrera vegada amb Josep M. Font i Rius, Eduard Junyent i Antoni Pladevall. D'aquelles reunions i d'unes altres dels anys 1952-1953 en va sortir el compromís, assumit pels dos monjos, de treballar la documentació del Bages. Del 1953 al 1957 Mundó era a Roma, de manera que el pòndol de la feina el portava Marc Taxonera. Alguns monjos joves col·laboraven amb Mundó i Taxonera: Efreim Compte, Joan Recasens i Alcuí Serras. Per la seva banda, Eduard Junyent empenia la transcripció dels fons de la catedral de Vic, ajudat primer per Josep M. Gasol i Almendros. Miquel dels Sants Gros, i Antoni Pladevall també hi col·laboraven els anys seixanta. Els anys setanta s'hi van afegir Ramon Ordeig i Ramon Rovira. Tot això no obstant, Mundó confessa que «a partir de 1967 gairebé s'havia estancat el treball sobre els documents de Manresa»,²⁴ la qual cosa, presa en el seu sentit més benèvol, deu voler dir que no s'havia treballat amb prou intensitat o amb un mètode veritablement eficaç. La direcció del projecte, assumida per Coll, Font i Mundó a partir del 1970, clarificà la divisió

---

24. Cf. *Catalunya Carolíngia*, vol. IV-I, Barcelona, IEC 1999, p. 9.

del treball per comtats, però no significà pas una acceleració en la producció dels volums. Potser hom esperava massa d'un IEC que aleshores, entre altres problemes, es debatia entre la seva integració a la Diputació de Barcelona i la salvaguarda de la seva independència.²⁵ El cert és que quan Mundó fa saber que al final dels seixanta «Marc Taxonera diposità també a l'Institut els materials extrets dels fons de Bages que es guardaven a Montserrat»,²⁶ deu voler dir que l'encàrrec de treballar els fons de Manresa ja s'havia acabat o que no continuaria. De fet, passarien trenta anys entre l'estat de coses del final dels seixanta i la publicació del volum IV de *Catalunya Carolíngia*.

Devers 1958 Abadal encarregà a Santiago Sobrequés i Vidal, de Girona, la recollida dels documents carolingis gironins. Amb el concurs dels canonges Jaume Marquès Casanovas i Gabriel Roura i Güibes, Sobrequés va treballar en la documentació dels cartorals gironins, en contacte amb Abadal i Mundó. Per desgràcia, Santiago Sobrequés morí el 1973, i això va dificultar molt la progressió dels treballs. Jaume Sobrequés, fill del difunt, que ja hem vist que treballava amb Abadal en el primer volum de l'obra, es va fer càrrec dels comtats gironins. Però fins a l'any 1981, és a dir, quan el pic de la Transició ja feia el tomb —i Jaume Sobrequés hi havia tingut una participació de primera fila—, no es van coronar les gestions perquè Manuel Rovira i Solà i Sebastià Riera i Viader reprenguessin el treball interromput per la mort de l'historiador gironí. Abadal també havia transcrit documentació de Girona. Mundó i Efreu Compte igualment. Mundó es responsabilitzà de la revisió final, però ho deixà córrer el 1995, i aleshores, d'acord amb Font i Rius, van passar el paquet a Ramon Ordeig i Mata.

La confecció del volum VI, dedicats als comtats de la Catalunya Nord, fou complicada. De bell antuvi era clar que l'home clau d'aquella operació era l'erudit rossellonès Pere Ponsich. Des dels anys cinquanta del segle XX, Ponsich treballava en documentació arxivística dels Comtats. El contacte directe amb l'equip responsable de *Catalunya Carolíngia*, després d'altres contactes indirectes en congressos i jornades científiques, es produïa el 1986. Aquells anys Ponsich col·laborava amb Antoni Pladevall en els volums de *Catalunya Romànica* dedicats a les comarques nordcatalanes. Això assegurà la relació amb l'IEC. Però no fou fins al 1998 que Ponsich va signar un conveni de col·laboració amb l'IEC per al volum VI de *Catalunya Carolíngia*, refermat el 1999, any de la seva mort a Perpinyà. La documentació que havia aplegat —Ponsich escrivia a mà— fou transcrita *on line* per Rafel Ginebra i Molins. Abans de morir, Ponsich va tenir temps de revisar-la i anotar-la, i Olivier Poisson, el seu marmessor, la va lliurar a l'IEC. L'IEC, al seu torn, va confiar tot el treball de Ponsich a Ramon Ordeig. Del *corpus* de 540 documents aplegat

25. Cf. Albert BALCELLS – Enric PUJOL – Santiago IZQUIERDO, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. De 1942 als temps recents*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona 2007, 198-217.

26. Cf. *Catalunya Carolíngia*, vol. IV-I, Barcelona, IEC 1999, ib.

per Ponsich en foren exclosos 38 com a no pertinents i se n'hi van afegir 148, procedents de la col·lecció Baluze de la BNF.

La Catalunya dels anys seixanta i setanta va viure un període agitat de canvis socials i d'efervescència política, els canvis que durien a la Transició. Tot va començar a canviar, amb lentitud, però de forma inexorable. L'IEC també canviava, no pas sense dificultats. S'entenen perfectament les paraules de Mundó, quan confessa que la comissió formada el 1971 per endegar «novament» el projecte va fer «força reunions, encara que de freqüència irregular».²⁷ Coll i Alentorn es va dedicar intensament els darrers anys de la seva vida a la política activa, fou President del Parlament de Catalunya a partir de la segona legislatura i morí el 1990, quedant la direcció del projece en mans de Font i Rius i Manuel Mundó sols.²⁸ I aquest, el 1995, va deixar de fer-se càrrec de la revisió minuciosa de tota l'obra. Seguint consells de Manuel Riu i Riu i d'Antoni Pladevall, l'acabament del volum IV i la seva «revisió minuciosa» foren encomanades a Ramon Ordeig i Mata.

Tothom sap que Font i Rius morí centenari i Mundó arribà als noranta anys. Els seus «successors» naturals, Manuel Riu i Riu i Antoni Pladevall, també s'havien fet grans. Tanmateix Mundó es va veure en cor d'escriure el pròleg del volum VI, com ho havia fet per als volums IV i V. Poc després, afectat de cardiopaties i de ceguesa, el seu relleu era ineluctable.

El 2007, quan l'IEC celebrava el primer centenari de la seva creació, la institució ja no tenia res a veure amb el que havia estat durant els anys del franquisme. Res a veure en cap aspecte, llevat de la seva missió primordial. Al principi del segle XXI, l'IEC és una institució amb estatuts rodats, amb pressupostos estables, amb un nombre ampliat de membres, que ha deixat enrere, com un malson, els anys de clandestinitat, de resistència i de mera tolerància. Fou durant els anys noranta quan una tercera generació d'investigadors va rellevar de fet i de dret la generació que havia treballat en el projecte *Catalunya Carolíngia* els anys quaranta, cinquanta i seixanta. És la generació que ara acaba l'obra i, com que encara està enfeïnada i en té per estona, aquí no toca parlar-ne.

Resumint: Els últims decennis de la vida d'Abadal hi ha una represa del projecte, concretada en l'edició del preceptes carolingis i del volum dels comtats de Pallars i Ribagorça. Aquesta represa entronca amb la idea inicial de l'IEC i reflecteix totes les vicissituds adverses per les quals l'IEC i el país han hagut de passar. En el volum dels preceptes hi ha ecos perceptibles de la fosa dels ploms de l'any 1924, de l'escomesa ibèrica irracional del 1936 i de les conseqüències del resultat de la guerra del 1939. Tot seguit una generació més jove i nombrosa es fa càrrec del projecte, molt a les palpentes, segurament sense haver-ne mesurat bé l'envergadura i sense el guiatge segur d'una

---

27. Ib.

28. En conseqüència Coll deixà de treballar en «les dues parts que manquen al volum I», tal com havia anunciat el 1986: Cf. *Catalunya Carolíngia*, vol. I-I, Barcelona, IEC 1986, p. VI.

institució —l'IEC— que aleshores existia d'una manera més aviat virtual. S'ha de dir que aquesta generació fracassa en l'intent de publicar volums nous de *Catalunya Carolíngia*: Del 1955 al 1986 —trenta anys— no es publica res. Del 1986 al 1999 tampoc. És un fracàs relatiu, perquè almenys ningú no dona per mort el projecte i s'hi continua treballant. Però és innegable que els resultats són migrats, els nivells de treball dels diversos col·laboradors són diferents —no tots els col·laboradors són paleògrafs experts, el treball és intermitent, una part dels responsables assumeixen adés i ara rols socials rellevants que els allunyen de la recerca—, es fan necessàries revisions sobre revisions, i només a partir dels anys 1970 s'havia començat a esbossar un pla director per a unificar esforços i recursos. Tot aquests elements conflueixen en un retard no volgut i tampoc no evitat de l'edició dels volums de *Catalunya Carolíngia*. L'aparició de la primera part del volum primer el 1986, a cura de J. Sobrequés, corrobora el que acabem de dir. És un volum que té un valor de continuïtat indiscutible, on es recull una part del gran esforç d'Abadal per a dominar el món de la pre-Catalunya. És també un volum en part factici, en part elaborat per Abadal i Sobrequés *junior* en solitari. En sortir tard —setze anys després de la mort d'Abadal— posava sobre la taula amb tota cruïa el problema de com editar l'obra iniciada per Abadal sense Abadal. En aquest sentit, la generació que fracassa rodonament en l'intent efectiu d'editar volums nous de la *Catalunya Carolíngia* ha contret mèrits que no se li poden negar: Va sostenir el projecte i al mateix temps va canviar el rumb metodològic inicial de l'obra. No solament va prescindir de la idea d'editar els volums seguint l'orientació geogràfica ponent-llevant, sinó que va prescindir sobretot de la idea de fer precedir la publicació dels documents amb una història exhaustiva dels diversos comtats, com havia fet Abadal en el volum III. Aquesta idea hauria alentit *sine die* el projecte, perquè hauria estat utòpic buscar investigadors competents en la història dels comtats carolíngis catalans amb una preparació semblant a la d'Abadal. I hom adoptà una decisió molt més convenient, atesos els usos científics normals de l'Europa culta: fer precedir cada volum amb un estudi exhaustiu, aquest sí, de l'ecdòtica documental, és a dir, de totes les fonts disponibles en el moment de procedir a l'edició dels documents.

V

Finalment a partir del 1999 l'edició de *Catalunya Carolíngia* assolí un nivell de normalitat que no havia tingut mai fins aleshores i que ja no perdria. Aquell any apareixia el volum IV, comtats d'Osona i Manresa; el 2003 era el torn del volum V, comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada; el 2006 sortia el volum VI, comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet. La normalitat es manifestava d'antuvi en la unificació dels criteris referents a la redacció de les peces introductòries, a l'edició dels documents, en la redacció dels registres, en la disposició tipogràfica del text. Es coneix d'una hora lluny

la influència de la generació que treballa i no publica res, bo i aplanant el camí de les edicions futures. Es coneix també que l'IEC ara té recursos, disposa d'un servei de publicacions que sap el que té entre mans, i no ha oblidat ni un moment el compromís científic en joc. El 2019 apareix el volum VII dedicat als documents del comtat de Barcelona, al mateix temps que s'anuncia l'acabament del volum VIII, dedicat als comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, d'aparició imminent. En vint anys, doncs, es publicaran cinc volums distribuïts en dotze toms. És, finalment, la culminació d'un projecte que ha durat cent anys, que suporta comparacions amb iniciatives paral·leles de l'exterior i que ha experimentat episodis puntuals de violència inquisitorial impròpies del segle XX europeu, un segle tan espantosament sanguinari en la seva primera meitat, per sort més il·lustrat, tolerant, democràtic i sensible als valors de l'esperit en la segona. Els volums de *Catalunya Carolíngia* de la darrera etapa apareixen, d'altra banda i no és casual, quan Catalunya ha pogut viure ja integrada en aquella Europa «rica, neta, culta, desvetllada i feliç» de les il·lusions de la nostra joventut.

El conjunt dels volums IV-VI es comença a formar a partir dels anys cinquanta, primer de forma nebulosa; després, dels setanta per avall, amb la concreció d'equips responsables i de les tasques de revisió, sempre sotmeses a una precarietat general que no hi va haver manera de remuntar. Els volums VII i VIII són els que ha dirigit el darrer equip de *Catalunya Carolíngia*.

Tanmateix no deixa d'ésser curiós que el volum IV, el primer que surt tretze anys després de la sorpresa del 1986, consti que surt a cura de Ramon Ordeig i Mata *sol*. En el pròleg que Mundó estampa abans del de Ramon Ordeig hi ha moltes dades sobre les vicissituds de la represa de la *Catalunya Carolíngia*, amb noms i cognoms, amb notícies de viatges, sopars, contactes i moviments, des de dates reculades (la primera el 1947) fins a dates més recents (la darrera el 1995). Tot plegat fa la impressió de purs tempteigs, potser massa volàtils per a constituir una trama històrica real. Hom hi cercaria en va una descripció detallada de com es va dur a terme l'aplec dels documents, de quines van ésser les inevitables dificultats reals que van entrebancar el treball, de com es va intentar superar-les, de com i perquè uns equips s'anaven succeint els uns als altres, etc. Segons el testimoni de Mundó, hi va intervenir prou gent, sense que hagi quedat constància —escrita— de llur articulació. Ja hem vist que hom havia descompartit el treball sobre els documents, dividint-los entre els del comtat d'Osona i els del comtat de Manresa. A part d'Abadal, de Junyent, de Taxonera i del mateix Mundó, d'altres hi havien treballat abans i després d'ells. El pròleg de Mundó no aclareix ni la metodologia ni les etapes de formació del recull. Queda clar que Mundó, Junyent, Gros i Pladevall van revisar treballs d'altri, però no se'n coneix el detall. El més clar és que el treball fou discontinu, amb intervenció de persones diverses, que segurament no van treballar mai o molt poc en comú, i que al capdavant van anar abandonant el projecte: Taxonera el 1970, S. Sobrequés per òbit el 1973, altres enduts per responsabilitats professionals, polítiques i editorials (Gros i Pujol, Coll i

Alentorn, Pladevall). El pròleg d'Ordeig, per la seva banda, no es refereix mai a la història o a la prehistòria del volum. Ramon Ordeig va començar la seva col·laboració amb les tasques de *Catalunya Carolíngia* quan, els anys setanta, amb Manuel Rovira, aportà documentació osonenca d'arxius de fora de la ciutat de Vic. Tanmateix, fora ja del seu pròleg i en la *Nota introductòria* al diplomatar, Ordeig esmenta «202 còpies de documents de Sant Benet de Bages que es guarden en la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut», i uns 387 textos i registres recollits [per ell] procedents de Sant Benet de Bages i també de Ripoll.²⁹ Hauria estat oportú saber en quin estat van arribar a Ordeig aquestes col·leccions, i qui les havia treballades abans. Potser Ordeig es refiava que Mundó seria més explícit en les explicacions del seu pròleg propi. Hom té la impressió que el treball encomanat a Ordeig el 1995, confessant Mundó que no tenia temps per a revisar tota l'obra, fou la solució que es va trobar a un problema que havia estat insoluble des del 1947, que ho va tornar a ésser des dels anys cinquanta i des del 1971 per avall, és a dir, des de sempre que hom havia previst la continuïtat de *Catalunya Carolíngia*. El problema nuclear fou que Abadal no va tenir *un* successor efectiu. Ningú dels qui a la seva mort es van fer càrrec del projecte no va tenir el temps, el tremp, la preparació, la convicció o la delegació formal adequada i conscientment assumida per a liderarlo. Tanmateix el nostre judici no hauria d'ésser interpretat com una censura. La generació que hem dit que va fracassar en l'edició de *Catalunya Carolíngia* va viure en una Catalunya sense institucions, ni mitjans; l'IEC subsistia gràcies al mecenatge, com havia tingut l'IEC en temps de Patxot. El país resistia, certament, però en un estat més aviat dispers i molt dependent d'humors personals. La feina feta per les generacions de l'IEC de la postguerra va canviar de signe el dia que es va trobar l'home capaç de tenir cura dels volums IV, V i VI, del VIII i d'un volum complementari que enriquirà extraordinàriament el conjunt: Ramon Ordeig i Mata. Dins l'IEC, l'home clau que explica el desplegament de totes aquestes operacions fou Josep Maria Font i Rius, del qual caldrà parlar ara un moment.

VI

Tant bon punt Abadal conegué Font i Rius al sanatori de Puig d'Olena, li encarregà en un moment per ara no determinat entre 1947 i 1951 l'aplec dels documents del comtat de Barcelona.³⁰ Font i Rius trobà alguns col·laboradors esporàdics i algun de més constant, entre els quals el primer nom és el de Gaspar Feliu i Montfort, seguit pels de Jaume Sobrequés i Joan Banchs. El 1971 hom els va proposar de començar la transcripció dels documents referents al comtat de Barcelona, però sembla que la cosa no va anar endavant amb força.

29. *Catalunya Carolíngia*, vol. IV-1, Barcelona, IEC 1999, p. 59 i 60.

30. *Ib.*, 8.

Entre la direcció del projecte hi surava la idea difusa de deixar el comtat de Barcelona per al final, i potser aquesta idea és a l'origen del parèntesi d'inactivitat obert entre 1971 i 1991 —vint anys—, pel que fa al volum barceloní.³¹ El 1991 Font i Rius i Mundó van encarregar la tasca a Pere Puig i Ustrell, avantatjadament conegut del lector pels seus diplomataris vallesans, pels seus dilatats interessos culturals i per la seva tasca profitosa en el món arxivístic català organitzat per la Generalitat de Catalunya a partir dels governs Pujol. Puig Ustrell va demanar de seguida la col·laboració d'una altra persona, que fou Ignasi Joaquim Baiges i Jardí, catedràtic de ciències i tècniques historiogràfiques de la UB des del 2009 i membre de l'IEC des del 2015. Quan el 2009 Font i Rius i Mundó van deixar la direcció de l'obra, foren succeïts a l'IEC per Gaspar Feliu i Montfort i Josep Maria Salrach i Marès. Aquest equip és el tercer i darrer —ja s'ha dit— que ha tingut *Catalunya Carolíngia*, el que ha funcionat amb més regularitat i el que ara coronarà l'obra iniciada pel primer IEC.

Font i Rius no ha escrit ni un pròleg ni una ratlla al volums publicats de *Catalunya Carolíngia*, tanmateix codirigida per ell. Aquest fet emmascara una realitat: Font i Rius ha estat l'ànima oculta del projecte i, en definitiva, qui li ha conferit la continuïtat a la mort d'Abadal. Els anys llargs de col·laboració amb ell en el «Comitè tècnic d'edició dels Textos Jurídics Catalans» (1982→) vaig tenir ocasió de copsar sovint el seu desassossec davant les lentituds en l'edició dels volums de *Catalunya Carolíngia*, com davant les lentituds que afectaren alguns del projectes que en el si d'aquell comitè tècnic foren confiats a A. M. Mundó. No serà cap descrèdit per a Mundó consignar aquí que tenia molts escrúpols a l'hora de posar límits precisos als seus treballs. La seva navegació en aigües erudites poc treballades, per no dir del tot desconegudes, el duïa de descoberta en descoberta i de problema en problema. Això li feia difícil concentrar-se en el nucli essencial de cada tema abordat, per a rematar-lo. Ja és sabut que tota bona investigació acaba just en el moment que n'apunten d'altres. El contacte amb els textos de la història catalana més antiga obria a Mundó perspectives llèpoles a cada moment, i això el va entrebancar molt en els seus treballs. Ell mateix reconeixia que treballava amb lentitud, que l'escriptura no li venia donada a raig, i que els seus estudis escrupolosos li

---

31. Inactivitat relativa. Pot ésser certa pel que fa a les tasques l'IEC, en tot cas és falsa pel que fa a la recerca documental: El 1991 Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (directors), M. Josepa ARNALL, Ignasi BAIGES (coordinadors), Pere BENITO, Rafael CONDE, Víctor FARIÁS i Lluís TO publicaven els tres volums d' *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona, Fundació Noguera (Col·lecció Diplomataris, 18-20); i el 2010 Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (directors), Pere BENITO, Rafael CONDE, Víctor FARIÁS, Pere GALCERAN, Margot PONS, Núria SADURNÍ i Alberto TORRA editaven *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera (Col·lecció Diplomataris, 48-51), conjunt documental imprescindible per a una edició solvent del volum de la *Catalunya Carolíngia* consagrat al comtat de Barcelona.

costaven moltes angúnies. Font i Rius, home del camp del dret, tenia un altre temperament.

Hem constatat més amunt que de 1947 a 1999 *Catalunya Carolíngia* va experimentar diversos col·lapses temporals. En el si de la direcció que s'estableix el 1971 hi va haver sempre una pugna entre l'anar de dret al gra de Font i Rius i les sol·licitacions de tota mena que afectaren el temperament de Mundó. En certa manera es podria dir de Mundó que mai no va acabar d'abandonar del tot la idea primitiva d'Abadal de publicar els documents carolingis al mateix temps que es feia la història dels comtats catalans, si més no la història cultural d'aquella Catalunya. La investigació de Mundó es va centrar sobretot en aquesta temàtica, on va excel·lir com ningú. Els seus estudis sobre els fragments de manuscrits conservats a Catalunya i la identificació que en va fer com a textos bíblics, patristics i litúrgics és una obra mestra acabada i un model a seguir en estudis del futur. Aquests i altres treballs de molta complexitat, com és ara la seva contribució a la datació dels documents del temps del rei Robert, els seus estudis sobre les bíblies catalanes de Ripoll i tants altres camps de recerca en els quals es capbussà, quan no li demanaven que ho fes des d'altres instàncies acadèmiques, se li van endur el temps que no va dedicar al treball més humil d'exhumar textos carolingis o de revisar-ne les transcripcions d'altri. Tenim la convicció que, deixat a les seves soles forces, Mundó hauria acabat abandonant la *Catalunya Carolíngia*. I aquí és on la figura de Font i Rius pren un relleu extraordinari, perquè en tots els moments difícils, quan el projecte feia aigües, Font i Rius sempre va prendre el timó i va reconduir la nau en la bona direcció. Fou ell qui va convèncer Mundó que calia deixar treballar al seu aire els col·laboradors de l'obra, reservant-se ells dos, en tot cas, el treball de revisió dels textos. Fou ell qui va aplanar el camí als membres de la tercera generació que han treballat en la *Catalunya Carolíngia*. Fou ell qui amb el seu exemple va convèncer Mundó que calia deixar el projecte a d'altres mans expertes. Temperaments diferents i en contraposició dialèctica, tots dos van contribuir des de posicions molt distants a la viabilitat del projecte, reclamant l'un decisió i efectivitat, embrancant-se l'altre en perspectives d'investigació tan falagueres com disperses i tanmateix profitoses. És cert que la lentitud que Mundó imprimia al seus treballs va predominar. És cert també que sense la paciència de Font i Rius i la seva tenacitat reclamant l'acabament de les revisions i dels volums, *Catalunya Carolíngia* hauria naufragat en les mars del perfeccionisme i de la multiplicitat i barreja de perspectives. La inclusió final de Ramon Ordeig en el projecte fou el resultat de la pressió clarivident de Font i Rius per a aconseguir l'efectivitat desitjada.

VII

De tot el que precedeix se'n desprèn que *Catalunya Carolíngia* ha estat una obra plural, el conflent de ben bé tres generacions d'estudiosos, elaborada

en temps històrics radicalment distints, ara favorables, ara adversos. Voldria subratllar que no és una obra elaborada en una escola o departament *ad hoc*, amb constants metodològiques fixes, amb pressupostos assegurats, amb rendiments de comptes inapel·lables davant autoritats no acadèmiques que es miren el diner públic amb criteris d'eficàcia. Iniciativa de l'IEC, *Catalunya Carolíngia* ha reflectit exactament la història de l'IEC o, si es vol, les històries de l'IEC. L'element que l'ha dominat del principi a la fi, l'únic que li ha conferit unitat, ha estat la voluntat tossuda d'incorporar Catalunya al mon de l'erudició europea.

Per a després del volum VIII, l'equip director actual de *Catalunya Carolíngia* ha encarregat a Ramon Ordeig un volum complementari, on és previst de publicar-hi textos detectats després de la publicació dels volums III-VIII, donar notícia de fonts que havien passat desapercebudes, rectificar datacions, establir un índex de tots els documents per rigorós ordre cronològic i possiblement oferir uns índexs generals que farien l'obra altament manejable. Potser també serà el moment d'esmenar transcripcions, registres, detalls en la citació de les fonts, i de reconèixer algunes faltes en la unificació final de la manera d'oferir algunes dades historiogràfiques. Josep Maria Salrach treballa en la segona part del volum I, *El domini carolíngi a Catalunya*. L'IEC del segle XXI tindrà, doncs, la sort de veure l'acabament d'un dels seus projectes inicials més ambiciosos.

Tornem ara a la qüestió dels cent anys. Hem intentat mostrar més amunt que la publicació responsable de documents altmedievals no és pas una qüestió simple. Hem comptat els anys que separaven la formulació dels projectes francesos i tudescs de la seva execució efectiva. En aquest aspecte, els ritmes de publicació de *Catalunya Carolíngia* no són equiparables als dels francesos i tudescs, perquè són millors. I això és perquè Abadal i els seus continuadors s'han beneficiat a mans besades de l'experiència de tudescs i francesos. En canvi, creiem que el punt de partida d'Abadal i dels seus col·laboradors ha estat en tots sentits molt més feble: Per les diferències de tradició, de mitjans, d'institucions —escoles, instruments de treball—, d'experiències anteriors acumulades. L'IEC del 1907 no tenia ni la més lleugera idea d'on es ficava quan formulava aquell seu programa tan ambiciós. Després les desgràcies polítiques inherents a la història de la pell de brau han estat el pur desastre. Sense les interrupcions del 1923 i del 1936, l'IEC hauria pogut créixer, madurar, desplegar iniciatives que tot just s'han desplegat a partir dels anys vuitanta. En comptes de seguir una evolució natural, a partir de l'any 1939 l'IEC és al fons del pou on l'ha precipitat l'odi a Catalunya del feixisme espanyol. Com que és un fet d'ordre moral, no ens entretindrem ara a ponderar l'esforç que suposa la superació —lentíssima— d'una situació tan incòmoda. Però en el balanç del projecte *Catalunya Carolíngia* s'ha de fer constar que en temps normals (1911-1924, 1930-1936, 1978-2020) l'IEC ha treballat de forma acceptable i amb resultats homologables a iniciatives paral·leles dels països de l'entorn. Per desgràcia, la brusquedat de les interrupcions i la durada de

la darrera dictadura espanyola no han permès que els resultats tinguessin la visibilitat que els esqueia.

El mèrit de tota l'operació també s'ha de compartir amb elements exteriors a l'IEC. Per començar, ni el mon universitari ni l'IEC d'avui poc tenen res a veure amb els de principi del segle XX, ni, ben entès, amb la Universitat dels anys quaranta. Per defectes que pugui tenir, avui la Universitat catalana —essencialment plural— és competitiva, navega amb periscopis oberts als quatre vents, els seus professionals participen en conferències, simposis i projectes internacionals de tota mena. Aquesta realitat ha tingut reflexes automàtics dins l'IEC, format gairebé al cent per cent per universitaris. Una cosa semblant s'ha esdevingut en el mon dels arxius catalans, incomparablement posat al dia en referència a la situació dels anys setanta. La conseqüència és que en vint-i-cinc anys (1995-2020)³² l'IEC haurà publicat sis volums en catorze toms de *Catalunya Carolíngia*, comptant-hi ara l'imminent volum VIII. Faltarà encara el volum de revisions, avui *en chantier*. Sincerament, ateses la dificultat del projecte, la múltiple impreparació tècnica de la qual es partia i les interrupcions forçades per factors espuris, no és un mal resultat.

La *Catalunya Carolíngia* no s'acabarà amb la publicació dels volums que falten. Haurà d'ésser revisada periòdicament. En els volums XII, XIII i XVIII de les *Chartae Latinae Antiquiores* han estat editats fa poc els originals dels diplomes catalans del segle IX, i en aquesta edició hom hi trobarà algunes lectures que corregeixen les donades en el volum V de *Catalunya Carolíngia*, a part de dos textos nous, del segle IX, descoberts fa ben poc. Aquí i allà apareixen encara documents d'aquell temps en forma original, en còpia o en regist, que el volum pertinent de *Catalunya Carolíngia* no recull. No és pas impossible —i seria una sort— que en aquest aspecte les novetats sovintegin. Què ha passat amb els documents anteriors a l'any 1000 del monestir de Sant Benet de Bages que eren a la BUB encara el 1936 i dels quals no consta que fossin destruïts? Aquests documents foren transcrits, la còpia en fou guardada a l'IEC abans del 1936 i ara han estat publicats en el volum VII; després no se n'ha sabut res més. On han anat a parar?³³ La lectura atenta de les notícies ecclòtiques de *Catalunya Carolíngia*, on consten anomalies recents en la

32. Es comença a computar l'any 1995, quan Ramon Ordeig es fa càrrec de l'edició del volum IV, aparegut el 1999.

33. Una qüestió tan indiscreta és tocada d'esquitllentes per Ramon ORDEIG a la *Introducció* del volum IV de *Catalunya Carolíngia*, p. 42, nota 12. A. M. MUNDÓ s'havia referit a la sostracció de documentació gironina desamortitzada de la Delegació Provincial d'Hisenda de Girona. Consta en un expedient guardat a l'arxiu de l'Ajuntament de Barcelona que devers 1900 Manuel de Chía y Bajandas, antic secretari de l'Ajuntament de Girona i del de Mataró, havia ofert a l'Ajuntament de Barcelona un lot de pergamins gironins antics per 2.950 pessetes. En refusar la compra l'ajuntament del Cap i Casal, alguns pergamins anaren a parar a la BNF, altres a les mans de particulars: cf. *Catalunya Carolíngia*, vol. V-I, p.10-11.

custòdia dels documents,³⁴ aconsella una vigilància estricta dels mateixos i de les institucions que els custodien. En aquest aspecte els catalans encara som lluny dels paràmetres europeus habituals: som pobres en instruments de treball bibliotecaris i arxivístics complets, som pobres en hàbits de revisió de fons i de magatzems. La culminació de *Catalunya Carolíngia* representa ara la possessió d'una obra de referència que no val només pel que fa a la documentació catalana primitiva i a la seva explotació historiogràfica. En endavant es constitueix també en la pedra de toc del que pugui esdevenir-se en matèria documental del període. És molt possible que apareguin originals nous,³⁵ o còpies desconegudes d'originals antics,³⁶ i que la documentació en paper dels arxius catalans civils i eclesíastics amagui encara transcripcions o registres baix-medievals i moderns de documentació dels segles IX i X.³⁷ A mesura que una tal documentació vagi emergint —amb la parsimònia que es pot suposar—, a mesura que apareguin noves fonts ecclòtiques dels documents ja aplegats i editats en els volums de *Catalunya Carolíngia*, caldrà prendre'n nota i trobar la manera més adequada de donar-ne la notícia competent. Una obra tan fonamental de l'IEC, que ha costat més de cent anys, l'IEC no la podrà deixar en estat d'inèrcia. El simple fet de la seva existència constitueix per a l'IEC del futur una responsabilitat afegida: la d'assegurar la seva pervivència com una obra viva al servei de la recerca.

34. En aquest aspecte, cf. a títol de simple exemple les rectificacions que vam oferir a propòsit d'alguns esgarriaments de documentació carolíngia en *Els cinc documents ripollesos del segle X conservats a l'Arxiu Capítular de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», LIX (2018), 131-156.

35. A l'ADG ha aparegut el pergamí original del document del 2 de juliol del 978, que Monsalvatje havia transcrit, procedent d'«un santuari pirinenc» (el Mont), on havien anat a parar les desferres de l'arxiu de Sant Pere de Besalú: cf. *Catalunya Carolíngia*, vol. V-II, n. 447, p. 399-400, que desconeix el pergamí. Sense fugir de la «parva Gerunda», cal dir encara que fa poc van ésser exhumats quinze registres de documents del segle X conservats al perg. 446 de l'ACG, que fins ara eren rigorosament desconeguts, a causa de la manca d'un catàleg raonat d'aquell fons: cf. Jaume DE PUIG OLIVER, *Quinze documents del segle X, setze del segle XI i tres del segle XII desconeguts, registats al pergamí 446 de l'Arxiu Capítular de Girona, relatius a Viladasens*, dins «ATCA», 31 (2014-2016), 601-663. Qui sap si la prosecució del catàleg dels pergamins del segle XIII, ja inllestit, i, sobretot, el catàleg dels pergamins dels segles XIV i XV d'aquell fons, rigorosament desconegut i fa ben poc reprès, podrà oferir sorpreses ulteriors. El mateix es pot dir d'altres fons encara insuficientment coneguts, o d'aquelles col·leccions de pergamins el catàleg de les quals no ha estat redactat prou escrupolosament fins a detectar elements preciosos arcaics copiats —i ocults— en el tenor molt sovint llarg i fatigós dels instruments.

36. A l'ADG també ha aparegut la còpia del 2 d'octubre del 1321, feta per Pere Ferrer, lloctinent del notari Ramon de Prat, substituït de Pere de Besalú, de l'original d'un document de 6 de gener del 998; aquesta còpia Monsalvatje la va poder veure i transcriure al Mont, i s'ha donat com a perduda a *Catalunya Carolíngia*, vol. V-II, n. 620, p. 512-513.

37. Al mateix ADG, *Processos medievals*, n. 457, f. 16-22, ha aparegut una còpia sobre paper del 1481 de la donació del comte Miró II de Besalú a Santa Maria de Girona i al bisbe Arnulf d'un alou a Parets d'Empordà, document del febrer de 968, desconegut a *Catalunya Carolíngia*, vol. V-I, n. 386, p. 344.